

*letnik XII
številka*

8

**jezik
in
slovstvo**

1968

Jezik in slovstvo

Letnik XIII. številka 8

Ljubljana, november 1968

Časopis izhaja od januarja do decembra (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Janez Sivec, Franc Zadavec

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina osme številke

Razprave in članki

<i>Stane Suhadolnik</i> V spomin Jakoba Šolarja	233
<i>Štefan Sedonja</i> Beseda Mišku Kranjcu	235
<i>Marija Cenda</i> Slovenski razsvetljenci in Metastasio	237
<i>Jože Stabéj</i> Iz zgodovine slovenskega besedja	240
<i>Franc Zadavec</i> Lirske in epske pesniške oblike v obdobju slovenske moderne	244
<i>Vlado Jagodic</i> Arabske besede v slovenščini naših izseljencev v Egiptu	253

Zapiski, ocene in poročila

<i>J. Solar</i> O mojem jezikoslovnem delu	255
<i>Vatroslav Kalenić</i> Primer lingvostilistične analize	258
<i>Jan Šedivý</i> Svet med Muro in Dravo	260
<i>Borut Stražar</i> Cvetko Zagorski: Vse o Piki	262
Kdo je znanstveni jezikoslovec?	263

Gradivo

<i>Mira Medved</i> Poročilo mariborske podružnice na občnem zboru SDS	263
<i>Igor Gedrih</i> Poročilo o delu ljubljanske podružnice SD	8/3
V oceno smo prejeli	8/4

V SPOMIN JAKOBA ŠOLARJA

Poleti, 22. junija 1968, je nenadoma umrl profesor Jakob Šolar. Kakor je živel, tako je umrl: sam. Pogreb je bil sicer svečan, a vendar nekam pretih. Kot da ne poznamo ali da se ne zavedamo njegovega dela. Pravzaprav si je res težko ustvariti pravo podobo o njem, saj nimamo celotne bibliografije objavljenih del niti jasnega pregleda nad njegovim delom, ki ga je opravil kot soavtor pri čitankah, pravopisih in slovnica, kot pobudnik in organizator jezikoslovno-literarnih podjetij (npr. Cvetje, čitanke, krajevna imena), kot urednik, kot znanstveni delavec v Inštitutu za slovenski jezik in prvi oblikovalec nekaterih njegovih konkretnih nalog (slovarja, moderne opisne slovnice), zlasti pa kot vztrajen lektor in jezikovni svetovalec najrazličnejšim avtorjem, ki so objavljali med obema vojnama. Na vse to bo treba pomisliti kdaj kasneje. Ob tej priliki zaradi pravkar povedanega tudi jaz ne bi mogel objektivno ovrednotiti profesorja Šolarja kot znanstvenika niti ga ne bi mogel predstaviti kot človeka, tovariša in sodelavca, pač pa bi se mu rad oddolžil s skromnim zapisom, ki naj po svoje pomaga osvetliti njegovo osebnost: povedal bom, kakšen je ostal v mojem spominu iz tistih predvojnih časov, ko sem kot njegov učenec trgal hlače po klopeh šentviške gimnazije.

Imeli smo nasploh dobre in učene profesorje, a Šolar je bil med njimi gotovo najboljši. Poučeval je francoščino, ker je učil slovenščino njegov stanovski tovariš Breznik. Bili smo bolj slabi in samosvoji dijaki. Za vse drugo smo se rajši zanimali kakor za šolo: pisali smo pesmice, se ukvarjali s športom, se puntali in na skrivaj sestajali, ampak da ne bi znali in naredili tega, kar je od nas želel Jacques, ne, to se skoraj ni moglo zgoditi. Njegove ure so nepozabne: bile so ure vsestranskega izobraževanja, razpravljanja, resnega učenja in oddiha, vse hkrati. Do zadnjih podrobnosti pripravljene in na videz čisto improvizirane ure. Brali smo francoske klasike, jih prevajali in se prepirali za najboljšo stilizacijo. Istočasno smo organizirali prodajo Klasja na vsej gimnaziji in pri tem posekali vse druge. Potem smo zbirali in zapisovali krajevna imena za Slavistično društvo. Navduševali smo se za revolucijo v Španiji in prebirali Dejanje. Bili smo s Šolarjem duhovno v Franciji pri Gidu, Maritainu in Bernanosu. In spet smo se vrgli v ocenjevanje Domačih vaj, dijaškega lista, ki smo ga pisali kakor še noben razred pred nami, vsi in z vsem ognjem, ker mu je bil duhovni vodja Šolar sam. Znal nas je navdušiti in potegniti za sabo. In zaželel sem si, da bi tudi sam kdaj postal profesor. Ampak kadar sem se spomnil na Šolarjeve ure, od katerih je bila vsaka svet zase, enkratna, neponovljiva, sem vedel, da ga bom lahko kvečjemu spretno posnemal.

In potožili smo mu, da nas vzgojitelji ne razumejo. Takrat so se začeli dolgi pogovori, tudi zunaj šole, v okviru strokovnih društev, o pravicah in dolžnostih človeka, o personalizmu, o svobodi in pokorščini, o politiki. Bil je idejni vodja naprednih skupin v okviru krščanskih socialistov, zato so mu metali polena pod noge in ga napadali z vseh strani. Bili smo z njim. Včasih morda nismo

vsega razumeli, morda niti ne odobraval, kar nam je pravil ali za kar nas je navduševal, a zmeraj smo vedeli, da misli in dela pošteno. Spoštovali smo ga. A spoštoval nas je tudi on, tudi če smo mu ugovarjali, tudi če smo mislili mimo njega na desno ali preko njega na levo. Koliko nas je bilo, ki bi morali biti kaznovani zaradi nepokorščine, zaradi samovoljnosti, mrasikomu je pretela celo izključitev, ali Šolar je znal vse tako urediti, da so napetosti popustile, da je on prevzel odgovornost in večji del krivde nase, pa smo tako pod njegovim varstvom prišli do mature in v življenje. Kako pusta in nesmiselna se nam je včasih zdela mladost. Bili smo sami in zagrenjeni, kakor je le v internatski šoli mogoče biti sam in zagrenjen. Ali kako prijetno je bilo potem, če si imel priložnost najti stik z njim, ki ti je nenadoma z delom in načrti pokazal smisel življenja in prizadevanja. Bolj od nas samih je za vsakega vedel, kaj ga veseli in za kaj ima dar, zato mu je dajal naloge, ga spodbujal k študiju, prinašal knjige in iskal zveze. Pri vsem tem pa je zmeraj ohranil primerno razdaljo vzgojitelja, da smo lahko razumeli tudi njegovo ostro besedo in mu je nismo zamerili. Menda bo držalo: če je iz šentviške gimnazije v desetletju pred zadnjo vojno prišel zares nadarjen izobraženec, je to v veliki meri Šolarjeva zasluga, če pa je prišel iz nje široko razgledan in tudi napredno misleč izobraženec, je to zlasti Šolarjeva zasluga.

Toda to ni tisto, kar smo pri profesorju najbolj občudovali: vse to se nam je namreč zdelo samo ob sebi razumljivo, zakaj z imenom Šolar je bilo to tesno povezano. Ampak, da je dobil čas za vsako stvar in da se je vsaki reči posvetil z vsem srcem in je toliko del opravljal hkrati in vse izpeljal, česar se je lotil, ne, tega nismo nikoli mogli razumeti. Poznamo delavne in zelo delavne, pridne in zelo pridne ljudi, tudi garače. Če bi hoteli Šolarja uvrstiti v te skupine, bi zanj skoraj ne mogli najti primerne mesta. Nam, učencem, sicer ni bilo dano, da bi z njim sestavljali čitanke in slovnice in pravopise, tudi nismo bili pri njem, ko je opravljal korekture, šolske in tiskarniške, zase in še več za druge, ko je urejal in prevajal, študiral in pisal. Videli smo le luč v njegovi sobi, luč, ki je gorela vsak dan do zgodnjega jutra. In vedeli smo, da ga dobiš doma ob vsaki popoldanski uri, zmeraj pripravljenega kramljati s teboj ure in ure, čeprav so na pisalni mizi čakali kupi zvezkov in korektur in knjig, in so bile knjige odprte po stolih in po tleh, vedeli, da bodo kljub temu zvezki naslednji dan popravljeni v razredu in korekture v tiskarni in knjige, prebrane in podčrtane, na knjižni polici.

Bil je človek srčne dobrote, vnet za vse slovensko, domače in za vse lepo. In morda ravno zato, ker ni znal odreči nobene prošnje, pa naj je bil za njo kdorkoli in je šlo za karkoli, Šolar ni dal tistih velikih del, kakršne po navadi pričakujemo od velikih ljudi. Živel je za slovenstvo v najširšem pomenu besede. Bogve v koliko kamnih narodne kulturne zgradbe je del njegovega prizadevanja. Mislim, da zaradi take razdrobljenosti noben biograf ali bibliograf še dolgo ne bo mogel dati prave ocene o važnosti in obsežnosti njegovega dela. Danes o njem ne vemo dosti, morda ga bolj slutimo. Pa četudi ostane raztreseno in pozabljeno, kot je pozabljenih, brezimnih toliko pomembnih del v vsaki kulturi, je gotovo, da delo, ki ga je opravil profesor Šolar, ni bilo opravljeno zaman in da v polnosti potrjuje smisel in veličino njegovega življenja.

Stane Suhadolnik
SAZU Ljubljana

BESEDA MIŠKU KRANJCU*

Stojimo pred duhovno žetvijo umetnika in revolucionarja, pisatelja Miška Kranjca, ki bo pojutrišnjem praznoval svoj življenjski jubilej. Naloženo mi je bilo, da ob tej priložnosti spregovorim besedo o človeku, ki je zrasel iz naše pokrajine in ga vsi poznamo, pa se sredi vsakdanjega pehanja z življenjem, sredi zaletavega hlastanja po vsem in za vsem, kar nam poklanja ali s čimer nas kaznuje kipeča sedanost, ne zavedamo v polni meri tega, kar je ta človek prispeval v kulturno zakladnico slovenskega stvariteljskega duha, ne zavedamo se, kaj mu dolguje napredna, revolucionarna misel na Slovenskem.

Štiri desetletja so minila, odkar je uporni Poljanec potrkal na vrata uredništev slovenskih časnikov, revij in založb. Naša dežela je majhna, s sodobnim jeklenim ptičem jo preletiš v nekaj minutah, pot od poljanskega močvirja, od kalnih jarkov, črnkastih Murinih rokavov, od vaške gmajne do Ljubljane pa je bila za dečaka dolga, polna potrebnih in nepotrebnih strmin in zavojev. Toda vsaka pot — najsi bo še tako strma in težka, naj bo dolga na tisoče milj — se začne z enim samim, samim korakom. Mladec je ta korak naredil in nič ni bolj naravnega kot dejstvo, da je, predvsem spočetka, pri iskanju svoje prave poti prehodil kak ovinek ali kako strmino po nepotrebnem.

Skoraj štiri desetletja stoji Kranjec v slovenski kulturi in v naši književnosti tako trdno, da ga iz nje ne bo premaknil še tako strog kulturni ali slovstveni zgodovinar. Slovenska napredna, revolucionarna misel je v svojem plimovanju in upadanju, v svojih zmagah in težavah skozi desetletja povezana s Kranjčevim imenom. Tako je dejstvo — pa če je to komu prav ali ne.

Pred vami razgrnjeno delo zgovorno priča o neverjetni vitalni osebnosti, živopisno raznoteri v oblikah, prijemih in načinih ustvarjanja, toda monolitni, čisti in jasni v svoji človečnosti, uporni, trdni in dosledni v svojem političnem in nazorskem stremljenju.

Zgolj iz prostorne utesnjenosti nismo mogli prikazati vsega, kar je Kranjec napisal po revijah in časnikih, pa tudi ne vsega, kar je bilo napisano o njem in njegovem delu. Toda že to, kar imate pred seboj, je dovolj, da zbudi spoštovanje celo pri tistih, ki mu zaradi svojih literarnoestetskih ali političnoideoloških konceptov niso naklonjeni.

Kar je sprejela in vsrkala vase otroška duša, ostane v njej neizbrisno zapisano. Naj premetava poznejše življenje človeka takó ali drugače, naj mu v obilici nasuje radosti in veselja, naj ga obdarí z ljubeznijo ali mu nakloni samotno trnovo pot, polno bolesti, razočaranj in tesnobnega obupa: vsa poznejša doživetja ne morejo nikoli povsem prekriti teh temeljnih prvinskih spoznanj, na katerih sloni in iz katerih se oblikuje čustveni in miselni svet določene osebnosti.

In duša občutljivega dečaka je bila polna spoznanja o tem čudežnem, vendar čudno urejenem življenju daleč stran od vélikega in šumnega sveta. Kot otrok je doživel revščino, ki mu je ostala najzvestejša družica vse do poznih mladeniških let. Doživel je krivico, ki se pošastno zareže v meso in v dušo in jo samó neizkušeno in preračunljivo otroštvo v svoji duhovni čistosti

* Govorjeno ob odprtju razstave K. del v Murski Soboti.

in telesni nebogljenosti lahko občuti tako pretresljivo, kakor poslej odrasli nikoli več. Doživel pa je tudi občutek svobode — ta svojstveni dar, ta posebni privilegij ubogih otrok. Svojstven zato, ker je imajo tako bore malo, ker smejo in morejo tako malokdaj, ker jo doživijo tako redkoma, toda kadar jo doživijo, pa četudi samo za begoten trenutek, jo doživljajo v čisti, nagonski, prvinski obliki, da jim njena slast prevzame vse žitje in bitje, zato zakoprne po njej neutešljivo. In čim bolj se jim izmika, tem silnejše je njihovo hrepenenje, tem strastneje se bojujejo zanjo. In končno, doživel je ves ta čudežni zastonski svet, ki ga je obdajal, naravo, ki si jo samovoljno laste tisti, ki ničesar nimajo. Doživel je turobno-veselo prelest naše pokrajine, ki povsem zastonj ponuja svoje razkošje radoživim, dojemljivim dušam in lepote žejnim očem.

Iz teh prvin je raslo, se razraščalo, obogateno s kasnejšimi izkušnjami in spoznanji, njegovo stvariteljsko snovanje, doživljalo vzpone in oseke, iz teh mladostnih spoznanj je pognalo njegovo napredno, revolucionarno uredniško, publicistično in politično delo, doživljalo prav tako vzpone in poraze. Sleherni poraz pa je resničnemu bojevniku le najvernejše napotilo za nadaljnji boj. In Kranjec je v zvrhani meri užil bridkost in slast tega boja.

Z Miškom Kranjcem stopajo v slovensko umetnost naši književnosti doslej neznani, novi ljudje. Nova pokrajina zadiha in zazveni z novimi barvami in z novimi akordi. In sam pisatelj je svojstven in nov, celo v krogu naprednega, če ga smem samovoljno imenovati — burjevstniškega rodu.

O malih ljudeh in o na videz majhnih rečeh spregovori umetnik. O ljudeh, ki jih je imel rad, ki bi jim rad nekaj povedal, o ljudeh, ki jim je kruh bridka stvar, o ljudeh, ki jim je zemlja tista os, okoli katere se vrtili vse njihovo življenje: pesmi polj in gozdov odpeva pesem ceste, tej odzvanja pesem gora, rdečemu gardistu odpevajo borci štirinajste. In vsi, prav vsi, od tistih iz povesti o dobrih ljudeh, do tistih, ki krvave za veliko stvar, vsi iščejo svoj prostor na soncu.

Kranjčevi junaki, če naj jih sploh tako imenujemo, niso mogočne osebnosti, ki bi snemale svet s tečajev. Prav gotovo nobeden izmed njih ne bo kot posameznik stopil v zgodovino človeštva. Toda skoraj vsi so člani tiste velike družine razžaljenih in ponižanih, ki v svojih skritih, plahih sanjah nosijo podobo pravičnejšega in človečnejšega sveta. Nekaterim je življenje naložilo pretežka bremena na njihova šibka ramena, zato omahnejo in vdani v božjo previdnost čakajo, da se dopolni njihova usoda; drugi so zazrti v prihodnost: padajo, vstajajo, upajo, da se bo zganilo v ljudeh; tretji se bojujejo, trdno prepričani, da žrtve niso zaman in da bodo zdramili in prečistili vest človeštva.

Dragi slavljenec! Želel si, da bi bilo današnje srečanje skromno in tiho, brez nepotrebnega hrupa. Razmeroma razsežna dvorana je premajhna, da bi prikazali vse, kar si napisal. In da se nas je zbralo nekoliko več, kakor je dopustno, da mine kaka stvar povsem tiho in neopazno — ni naša krivda. Z velikim veseljem pa sem opustil za tako priložnost običajne življenjepisne in druge podatke, ker bude misel na človeka, ki je bil. Miško, ti pa si, zato sem se dotaknil le tvoje mladosti. Kajti v svojem delu, svojih hotenjih in načrtih si še vedno mlad, čeprav ti bolezen ponagaja. Izognil sem se tudi literarnozgodovinskim oznakam in dolgoveznemu naštevanju tega, kar imamo pred seboj.

Rad bi poudaril le, da so — blago rečeno — malce smešni tisti, ki so te po vsej sili hoteli napraviti za prekmurskega pisatelja in so ti celo določili Prekmurje kot nekak literarni fejd, z neizrečeno mislijo: čez ne segaj. Ti si

slovenski pisatelj in v svojih najboljših stvaritvah — pripadaš najbrž še komu drugemu. Ne morem se strinjati tudi s tistimi, ki te po učbenikih, iz katerih se še vedno uči naša mladina, ovešajo z neko megleno, svojstveno idiliko, ki je baje najbolj značilna za tvoje pisanje. Tista človečnost, ki se kakor rdeča nit vleče skozi vse tvoje delo, je bolj otipljiva, in nedopustno je zamenjavati idiliko s pristno liriko in resnično tragiko.

Prenešetokrat si se vkradel v sanje, vélikemu svetu neznanih in nepotrebnih — od boga in sveta zapuščenih malih ljudi. Zdaj si kriknil kot umetnik, zdaj kot revolucionar — vselej pa kot človek.

Dragi Miško! Dokler ti je rôka pokorna, duh gibčen in bister, dokler ti je oko predirno in jasno, uho sposobno, da tenko prisluhne radostim in tegobam življenja — ustvarjaj. In bodi nam zdrav!

Marija Cenda

Trst

SLOVENSKI RAZSVETLJENCI IN METASTASIO

V Zoisovem krogu se je izoblikovala misel, da je slovenski jezik tako kot italijanski primeren za petje oper. To lastnost slovenskega jezika so preroditelji dokazovali s pisanjem za petje prikladnih besedil in prevajanjem italijanskih arij. Da so bila njihova prizadevanja uspešna, pričata naslednji poročili:

Članek dr. Jakoba Zupana Prednost kranjščine pred ruščino in srbohrvaščino, priznana od Rusov in Srbov samih, objavljen v Ilirskem listu 5. III. 1831, prinaša anekdoto o Metastasiyu. Italijanski pesnik da si je zaželel slišati slovensko pesem in je pohvalil njeno blagoglasnost. Pesem je bila Linhartova, najbrž eden od slovenskih vložkov za opere, ki sta jih sestavljala Zois in Linhart¹. Zoisovo besedilo — prevod šaljive italijanske popevke v slovenščino — navaja Marcel de Serres v knjigi Potovanje v Avstrijo ali statistični in zemljepisni esej o tej državi, Paris 1814, kot dokaz za harmoničnost slovenščine.²

Če so preroditelji želeli, da tekmuje slovenščina na odru v peti besedi z italijanščino, se skorajda niso mogli izogniti poskusom, da bi prevajali ali posnemali Metastasija, ki je bil najslavnejši libretist tiste dobe. Do teh poskusov, ki so obenem prvi poskusi posvetne dramatike pri Slovencih, je prišlo še pred Zoisom in Linhartom. Sem spadata delni prevod Metastasijevega Artakserksa izpod peresa Jurija Japlja in Devova opereta Belin, pri kateri je sicer Metastasijev delež zelo majhen. Zdelo se mi je potrebno obravnavati ti dve deli, da se izpriča zanimanje njunih avtorjev za italijansko gledališče. V 18. stoletju je imelo namreč ljubljansko občinstvo priložnost videti veliko število italijanskih predstav, toda S. Škerlj vidi v dejstvu, »da se je naše izobraženstvo predvsem seznanjalo s tistim delom italijanske dramatike — melodramo, opero, opereto —, kjer je muzika glavno, a ne tekst«, enega od vzrokov, da se prvi »vpliv italijanskega gledališča v glavnem ne odraža... v naši literarni pro-

¹ A. Gspan, A. T. Linhart — Zbrano delo, Ljubljana 1950; str. 463.

² I. Prijatelj, Slovenščina pod Napoleonom, Veda I, 1911, str. 231.

dukciji«. ³ Res je, da predstava in glasba kmalu izzvenita, toda v rokah gledalcev je ostal tudi libreto, ki so ga ob predstavi natisnili. To je bilo važno zlasti za Metastasijeva dela, ker je hotel italijanski pesnik napraviti iz prejšnje melodrame, ki se je opirala predvsem na glasbo, tragedijo, ki bi imela samosvojo poetično vrednost. To mu sicer ni popolnoma uspelo, ker ga je vezala dvorna služba⁴ in ker je moral upoštevati zahteve skladateljev in solistov. V svojih delih je prikazoval junake iz grške in rimske zgodovine (Temistokleja, Eneja, Katona, Atilija Regula), ki se žrtvujejo in podredijo svoja čustva čutu dolžnosti. Tragične položaje in spore je omilil in znižal, da bi jih prilagodil dvornemu in ženskem občinstvu, vendar je to storil popolnoma v skladu s svojim elegičnim temperamentom.⁵

Na področju stila imamo te prvine: skladnja je enostavna, besedišče je omejeno na bistvene izraze, ritem je lahek in prijeten. Sodobniki so posebno hvalili muzikalnost njegovega verza.

Metastasio je kmalu zaslovel, njegova dela so uprizarjali, prevajali in posnemali povsod. Leta 1740 je gostovala v Ljubljani gledališka skupina Angela Mingottija ter uprizorila Artakserksa in Rosmiro, dve leti pozneje pa je skupina Pietra Mingottija nudila ljubljanskemu občinstvu Demetrija in Didono. Vsa ta dela, razen Rosmire, so Metastasijeva. Tudi Rosmiro je uprizoritelj proglasil za Metastasijevo delo, da bi pač privabil več gledalcev.⁶ Ohranjena so dvojezična besedila oper za ljubljanske predstave: v izvirniku in v nemškem prevodu.

V obdobju 1775—1776 je Jurij Japelj prevedel prvo dejanje in prvih deset prizorov drugega dejanja iz melodrame *Artakserkses*.⁷ To Metastasijevo delo, eno izmed boljših, je nastalo leta 1730 in prikazuje spletke na perzijskem dvoru, v katerih najprej podleže, potem pa se dvigne Arbakes, lik lojalnega podložnika in požrtvovalnega sina. Njegove plemenitosti in poštenosti ne omaja ne očetovo prigovarjanje ne očetova izdaja. Metastasio je temu junaku položil na jezik besede, ki odražajo dobo, v kateri je delo nastalo, in ki so bile nedvomno vseč slovenskemu prevajalcu Japlju. Ko doživi Arbakes, ki je zasnubil kraljevo hčer, ponižanje, ker ga je kralj zavrnil zaradi nizkega rodu, očita Mandani krivičnost njenega očeta. Od naključja je odvisno, v kakšni družini se kdo rodi, če bi pa razum urejeval rojstva in podeljeval kraljestva tistim, ki so sposobni za vladanje, bi bil mogoče Arbakes na Kserksovem mestu. Med tem Arbakov oče Artabanos ubije kralja Kserksa. Zločina je osumljen Arbakes, ki trdi, da je nedolžen, vendar so vsi dokazi proti njemu, in sam oče Artabanos ga obtožuje. Vsi se mu izneverijo, toda Arbakes ne izda svojega očeta. Artabanos obišče sina v ječi in mu predlaga beg, toda Arbakes noče bežati, ker bi s tem potrdil svojo krivdo. Oče trdi, da ga imajo že vsi za krivega, da je poštenost le v videzu in hlimbi. Sin odgovori, da plemenita duša samo sebe opazuje in ji za druge ni mar.

³ S. Škerlj, Italijanske predstave v Ljubljani po zgraditvi stanovskega gledališča (l. 1765), Ljubljana 1936, str. 8.

⁴ L. 1730 je bil poklican na Dunaj za dvornega pesnika. Svoja dela je posvečal najprej Karlu VI., nato pa Mariji Tereziji vso dolgo dobo njenega vladanja.

⁵ G. Petronio, *L'attività letteraria in Italia*, Palermo 1964, str. 484—488.

⁶ S. Škerlj, Italijanske predstave v Ljubljani po zgraditvi stanovskega gledališča (l. 1765), Ljubljana 1936, str. 40.

⁷ F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*, Ljubljana 1938, str. 178, 713.

Kserkov sin Artakserkses hoče biti Arbakov sodnik, ker mu je Arbakes nekoč rešil življenje, zato pooblasti za sodnika obtoženčevega očeta.⁸ Artabanos obsodi sina na smrt.

V tretjem dejanju se razplet naglo odvija proti srečnemu koncu, kakor je običajno pri Metastasijevih melodramah, in krepost slavi svoje zmagoslavje nad zlobo. Za Artakserksovo kronanje so Artabanovi zarotniki pripravili zastrupljeno čašo. Ko jo Artakserkses dvigne k ustom, ga opozorijo na zaroto. Artakserkses misli, da zaroto vodi Arbakes, toda njegova sestra in Arbakova izvoljenka Mandane mu povesta, da je Arbakes s svojim pogumom in zvestobo pregovoril uporne vojake in ubil njihovega poveljnika. Razkrije se tudi Artabanova vloga v zaroti, toda Arbakes izprosi od Artakserksa za očeta življenje.

Vprašanje je, zakaj si je Japelj izbral za prevajanje ravno to delo, v čem je bilo zanj aktualno in zakaj je prevajanje pretrgal tik pred najvišjim vzponom patosa, kjer krivi oče obsodi nedolžnega sina na smrt. Ni mogoče dognati, ali se mu je zdelo, da je to mesto težko prevesti ali pa da je vsebinsko neprimerno.

Najvidnejša motiva v drami sta ljubezen do očeta in lojalnost do vladarja, zato učinkuje drama poučno in vzgojno, saj je na koncu junakova plemenitost poplačana. Ta vzgojnost je Japlja nedvomno pritegnila. Izstopa pa tudi dejstvo, da si je izbral delo vzvišene vsebine in izražanja, zato moramo njegov prevod uvrstiti med tista prizadevanja — lastna tudi Pohlinu —, ki so težila h gojenemu jeziku in leposlovju; ta prizadevanja pa niso obrodila pravega sadu, ker se je kmalu nato uveljavila nasprotna težnja, tj. znižati raven slovenske knjižne besede, povezana z razširitvijo njene rabe in s teorijo postopnega dviga leposlovja.

Če bi bil Japljev poskus uspel in bi bil prevod Artakserksa prodrl v javnost v obliki knjige ali gledališke predstave, bi bil opozoril na resno besedilo v času, ko je na ljubljanskem odru prevladovala opera buffa. Vsekakor je bil Japelj edini, ki ga je pritegovalo zahtevnejše Metastasijevo delo, ker sta se Dev in Linhart⁹ bolj zanimala za krajše bukolčne in mitološke prizore in igre dunajskega dvornega pesnika.

Na drugi, vendar ne tako neposreden odmev Metastasijeve poezije pri Slovencih naletimo v drugem zvezku Pisanic (1780); v njem je Feliks (Janez Damascen) Dev objavil med drugimi pesniškimi sestavki kratko dramsko delo z naslovom Belin. Vendar je treba poudariti, da gre pri Devu zgolj za vpliv Metastasijevega sloga, ne pa za pravo posnemanje. Od Metastasijsa si je Dev sposodil pesniško zvrst: kratek dramski prizor alegorične in mitološke vsebine. Japljevo pozornost je pritegnil Metastasio tragik, Devovo pa dvorni pesnik: krajša Metastasijska dramska dela so namreč priložnostna in izzvenevajo v dinastične hvalnice. Temu se je Dev v Belinu izognil. Njegova alegorija je še bolj stilizirana kot pri Metastasijsu, spor je še bolj enočrten in neposreden.

Nimfe se vesele, ker prihaja dobro božanstvo Belin, in mu žgejo darove, ki jih Belin sprejme. Nastopi zlo božanstva Burja in zahteva od nimf, da darujejo njemu. Nimfe se tej zahtevi uprejo in ostanejo zveste Belinu. Končno pride Belin in zapodi Burjo.

Škoda, da Dev svojih personifikacij ni natančneje določil. Belin lahko simbolizira pomlad ali sploh vse, kar je pozitivnega. Če je sorodno Metastasijs-

⁸ Do tu prevod.

⁹ A. T. Linhart, *Das öde Eiland. Ta spevoigra iz zbirke Blumen aus Krain, für das Jahr 1781* je prost prevod Metastasijske igre *L'isola disabitata*.

vemu Apolonu, je Belin ne samo božanstvo umetnosti, ampak tudi znanosti: De' chiari ingegni io regolai l'ardire, e loro apersi gli arcani di natura.¹⁰ Še več: v Metastasijevem prizoru Astrea placata je Apolon zagovornik Človeštva pred Jupitrom in obtožuje Astreo, da je zakrivila neenakost med ljudmi s tem, da je prepustila Fortuni porazdelitev dobrin mednje.

Toda v nobeni Metastasijevi sliki ne nastopa kako zlo božanstvo, ki bi bilo podobno Burji. Burja predstavlja nasilje, človeku sovražne sile, zimo ali vojno. Nič takega ne najdem pri Metastasiju.¹¹

J. Šlebinger omenja, da je Belin po zunanji obliki podoben prizoroma Egeria in Il trionfo d'Amore.¹² Toda podobnost ni večja kot z drugimi Metastasijevimi slikami. Egerijo kličejo bogovi, da s svojo razsodbo pomiri sprta Venero in Marsa, ki se ne moreta sporazumeti, da bi določila rimskega cesarja. Egerija zadovolji oba, ker izbere Jožefa II. Il trionfo d'Amore pa je napisan za poroko Jožefa II. in podobno prikazuje, kako se vsi bogovi razveselijo te zakonske zveze, tako da odpustijo Amorju vse gorje, ki jim ga je bil povzročil in zaradi katerega so se mu hoteli maščevati. V Metastasijevih delih imamo neke vrste proces: obtožbo, zagovor, razsodbo, pri Devu pa se spor razreši s samim Belinovim prihodom.

Ves Metastasijev vpliv na Deva obstaja torej le v pobudi, da se na Slovensko presadi pesniška zvrst, v kateri se je odlikoval italijanski pesnik. To prizadevanje ni nepomembno, ker so slovenski preroditelji črpali tudi iz dejstva, da je slovenski jezik primeren za petje, odločili pa so se tudi, da ustvarijo slovensko pesništvo. Metastasijevo delo je bilo tesno zvezano z glasbo, zato je tudi Devov Belin doživel uglasbitev po zaslugi Jakoba Zupana. In ko je končno Linhartov Veseli dan ali Matiček se ženi dobil glasbeno spremljavo z Novakovim Figarom, je bil po besedah D. Cvetka¹³ podan »dokaz, da zmore domača, slovenska beseda na odru to, kar tuja, in se lahko v gledališču enakovredno postavi ob stran italijanskemu in nemškemu jeziku, ki sta dotlej obvladovala ljubljanske uprizoritve«.

Jože Stabéj
SAZU Ljubljana

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

Zgodovina zapisanega slovenskega besednega zaklada se začne z brižinskimi spomeniki, ko se je v času od okrog druge polovice 6. stoletja do okrog l. 1000 razvila prvotna slovenščina iz začetnega praslovanskega narečja tistih Slovanov, ki so se naselili na današnjem (in na danes potujčenem) slovenskem ozemlju. Brižinski spomeniki se odlikujejo s čistim starinskim slovenskim be-

¹⁰ Jaz sem usmeril drznost jasnih razumov in jim odkril skrivnosti narave (Z. Metastasio: La contesa de' numi).

¹¹ Če domnevamo, da se je hotel Dev izogniti ljubezenskemu motivu, bi naš zaplet lahko odgovarjal Polifemovemu prigovarjanju Galateji, ki ljubi drugega (Galatea, Il ciclope). Polifem ravno tako kakor Burja predstavlja nasilje.

¹² J. Šlebinger, Pisanice, prvi slovenski pesniški almanah, Izvestje c. kr. II. drž. gimnazije, Ljubljana 1906.

¹³ Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem, II. del, str. 66.

sedjem, ki so vanj komaj zaznavno vdrle nemške tujke in nemški slog.¹ V poznejših ohranjenih zapisih slovenskih besedil ali le posameznih stavkov in besed od 11. stoletja do natisa prvih slovenskih knjig l. 1550 (celovško-rateški, stiški, beneškoslovenski, Ulricha Lichtensteinskega, Oswalda Wolkensteinskega, itd.) pa se že močno pozna nemška politična in gospodarska prevlada, ki odseva iz vsega slovenskega pismenstva prav do prvih desetletij 19. stoletja.

Za povsem zanesljiv in dokazan nastanek in razvoj slovenskega besednega zaklada je torej treba veliko nadrobnega in skrbnega dela, preden bi mogli za vsako posamezno besedo za gotovo zapisati ali reči: beseda je bila prvič zapisana tedaj in tedaj, tam in tam, njen izvir ter razvoj je tak in tak, ipd. Žal so dozdajšnja prizadevanja za zgodovinski slovar slovenskega jezika, ki ga ima v načrtu in na skrbi Slovenska akademija znanosti in umetnosti, šele pri skromnih začetkih, tako da delo še desetletja ne bo pripeljalo do prvih uspehov. Za zdaj bo le delno, a zdaleč ne zadostno odpomogel tej stiski obetani Etimološki slovar slovenskega jezika. Razveseljivo pa je, da dobivamo zadnji čas že prve slovarje jezika slovenskih protestantskih piscev, kakor Riglerjevo Besedno kazalo², preurejen Megiserjev Slovensko-nemško-latinski slovar³, l. 1969 pa bo izšla v založbi R. Trofenika v Münchnu še Bohoričeva slovnica *Arcticae horulae* z njenim popolnim slovensko-latinskim slovarjem slovenskega besedja.

Prvi, ki je hotel načrtno in znanstveno zajeti zgodovino slovenskega besedja, je bil M. Pleteršnik. Ta je v Slovensko-nemškem slovarju l. 1894-95 iz okrog 200 tiskanih in pisanih virov pri večini vknjiženih besed in rečenic, pripisal tudi, kdo in kje je besedo zapisal, kje je bila tedaj v rabi, ipd. Pleteršnik je opravil s tem »velikansko, v primeri s prejšnjimi slovarji pa klasično delo« (A. Breznik), ki je še danes — po 74 letih — poleg več poznejših razprav najbolj iskan in upoštevan vir v raznih jezikoslovnih spisih v zgodovini slovenskega jezika. Da pa je čas Pleteršnikov slovar kljub vsem njegovim odlikam že zdavnaj prehitel, naj bodo navedeni le Breznikovi pripisi v izvod Pleteršnikovega slovarja, kjer je iz 380 virov nabral 17.060 besed in le-tem pripisal nove zgodovinske najdbe.

Do zdaj vemo za razmeroma malo slovenskih besed, kdaj in kje so bile najprvo zapisane ali natisnjene. Zato je danes še zelo tvegano reči ali zapisati, kje in kdaj je ta in ta slovenska beseda res prvič izpričana. Tako npr. pri našem najboljšem poznavalcu in preučevalcu zgodovine slovenskega besedja A. Brezniku lahko ugotovimo, da marsikateri njegov samozavestni zapis »prvič izpričano, zapisano, natisnjeno« spričo poznejših izsledkov ne drži, a taki primeri tudi dandanašnji niso redki.

Za ponazoritev, kako raznovrstni in raztreseni so viri, ki jih je treba iskati in upoštevati za zgodovino posamezne slovenske besede, je v naslednjem poljubno izbranih nekaj novih prispevkov, ki samo dopolnjujejo dozdanje izsledke, večidel pa tudi še niso dokončni.

Nekaj primerov smo namenoma izbrali zato, da se pokaže in poudari, kako neprimerna, napačna in kar natolcevalna je trditev, ki jo še vedno najdemo v spisih o slovenskem jeziku krivo ali nepresodno poučenih piscev, češ da se

¹ Glej zbirko *Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen*. II. Band. *Freisinger Denkmäler* — *Brižinski spomeniki* — *Monumenta frisingensia*. München 1968, str. 227—261, kjer je odličen glosar vsega slovenskega besedja v brižinskih spomenikih.

² Jakob Rigler, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. SAZU, Ljubljana 1968, str. 258—275 (okrog 2600 besed).

³ Hieronymus Megiser, *Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. — Slovensko-nemško-latinski slovar. Preureditev in posnetek prve izdaje iz leta 1592. Priredila Annelies Lägroid. Wiesbaden 1967.

je slovenščina dokopala do lastnega besednega izrazja šele pozno v 19. in 20. stoletju, prej pa si je morala na veliko pomagati s prikrojenimi nemčizmi, romanizmi itd. Zakaj so pisali npr. slovenski protestantski pisci čisto po nepotrebnem toliko nemčizmov, je bilo že povedano.⁴ Kopičenje nemčizmov in slovenskih besed z enakim pomenom, npr. *vzrok-uržah*, *nidig-sovraž*, *šrinč-črnavka* itd. priča, da je bila za malodane nepretrgano vrsto nemčizmov na voljo domača slovenska beseda. Iz bojazni pa in iz podzvestne nepresodnosti, da sama slovenska beseda morda ne bi bila razumljiva vsakemu bralcu, so pisci raje segli po tuji skovanki, ki so jo poznali zlasti iz pogovornega jezika slovensko-nemškega ali le nemškutarskega mestnega prebivalstva, podeželanom pa so bile take skovanke večidel celo tuje. Pri neogljeni slovenski književnosti v 17. in 18. stoletju se je zgled prvih slovenskih piscev bolj ali manj vtihotapil tudi v poznejša dela, da omenimo le številne pridige Janeza Svetokriškega in p. Rogerija. Najbolj očiten primer zvrščanja nepotrebnih nemčizmov s slovenskimi sopomenskimi besedami, delno tudi brez le-teh, je v vsem slovenskem slojstvu rokopisni *Dictionarium trilingue* p. Hipolita — Janeza Geigerja iz l. 1711-12. Tu je med bogatim klenim zrnjem nakopičeno ljuljčnega semena kar na stotine in tisoče, a ne morda po kakršnikoli potrebi, marveč samo za pisan ništrc, iz navade in posnemanja.⁵

* * *

babiti — toja mati *babi*, vel toja mati *babijo*. Deine Mutter gib ein Hebamme ab: Meg.² O²; **barva** — Kr. b. p., 10, vzeto iz Megiserjevega Thesaurus Pol. 1603 iz češčine: *barwa*, potem Vod. zv. 1/4^a: *fuknò barvo pùfha*, itd.; — **beganica** — der Palmbusch: Guts. 239, 492, *beganza*, Ruthenbündlein; **beseden** — Tradition, *befedno* isrozhilo: Vod., zv. 76/6^a; **bitje** — Boh. 107: *bitje*, *bitja*, esse [das Sein]; **blagosloviti** — Segnen, *blagofloviti*: Meg.¹, O²; *blagoslovljen*, shignano alli *blagoflavlieno*: S. Krelj, Postila 1567, 15^b — **blazina** — na *blasinah* leshati inu spati: S. Krelj — J. Juričič, Postila I., 1578, 136^a — **boh** — Hip., Dict. I., 639, II., 175: *Succidia porcina*, speckseiten, Seiten speck, svinska slanina, tudi en *boh* shpeha; **boli** = ali — Du wollest oder nicht. Velis nolis. Ozhesh *boli* nozhesh: Meg.², F₃^a; Guts. 346, 353; **bosman** — panis vulgo *bosman* dictus, assatura panis vulgo *boszman*: zapisa iz l. 1649 in 1688 iz Turnišča v Prekmurju: Kronika XV. (1967), 133, 134; glej še P. Skuhala, *Povesti...* Maribor, 1911, 114; **bralen** — braven — A. Murko, Dslow. W. 1833, 475: *Leserlich braven*; A. Janežič, *Slovar* 1850, 341: *Leserlich*, čítálen, *braven*; Iz. Cankar, *Zgod. lik. umet.* III., 4: dobro *bravna* zgodovina; Iz. Cankar, *Uvod* v lik. umet. 1959², 210, 268: knjižno delo je dobro *bralno*; **brati** — kir fnayo *brati*, nim naprei *berite*: Trubar, Catech. 1550, A IV^a; **brezbožnost** — Unglaube, *bresboshnoft* (nevèra): J. Alič, *Majhine Bukvize...* 1814, 92; **brivec** — Boh. 48: *Britfar*; Meg.¹: *britbar*; Hip. Dict. II., 162: *Scherer*, *balbierer*, *briviz*, *britbar* — **brivnica** — Hip. Dict. I., 617,

⁴ Glej Jis XII. 1. (1967), str. 182–188.

⁵ Kratice pomenijo Boh. = A. Bohorič, *Arcticae horulae*, 1584 — Briž. = Brižinski spomeniki — ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor — Guts. = O. Gutschmann, *Deutsch-Windisches Wörterbuch*, 1789 — Hip. = R. P. Hippolyti *Dictionarium trilingue*, 1711–1712 (rokopis) — Jis = Jezik in slovstvo, Ljubljana — Kr. b. p. = Krajnsko besedišče pisano, okrog l. 1680 (rokopis) — Meg.¹ = H. Megiser, *Dictionarium*, 1592 — Meg.² = H. Megiser, *Dictionarium*, 1744 — N = Kmetijske in rokodelske novice, Ljubljana — Plet. = M. Pleteršnik, *Slovesko-nemški slovar*, 1894-95 — Pohl. = M. Pohl, *Tu malu besedišče*, 1781 — SN = Slovenski narod, Maribor–Ljubljana — Vod. = V. Vodnik, *Slovenski besednjak*, 1804–1806 (rokopis) — Zbir. = A. Mažuranič, *Zbirka reči*, Zagreb 1835 — Drugi enkrat ali poredkoma uporabljeni viri so navedeni med besedilom.

II., 162: Tonstrina, barbierstuben. hisha sa britje; *brívniza*, strišhniza. Scher-stube, hisha, kir se ftrische inu brije, *Brivniza*. Tonstrina; **brkljavka** — Hip. Dict. I. 685, Dict. II., 79: Trochus, ein Topf, glaz. ena otrózhja ygrázha *berklávka*, katéra se na tlejh fahéne, de brenzhy, inu na tlejh sem ter tam skázhe.

cestar — Vod., zv. 73/^b: Strassenbereiter *zéftar*; **cev** — Boh. 27: zeu, id est fistula; Meg.¹ H₂^a, Na^a, O₈^b: *ceu, zeu, zev*, Kil Schinbain, Spuel, calamus, tibia, panus; Hip., Pohl. itd. (zraven pa seve še ror, das Rohr, die Röhre!)

čemerika — Kr. b. p. 521: *zhimerika*, Veratrum album, belloborus albus, Weißnießwurz; — **članek** = sestavek: I. Kukuljević v Danici (Zagreb) 1847, 14: če mi taj *članak* preko mere narasti; **čompa** — Glej JiS XII. (1967), str. 152—154; **črn** — črna vojska; beseda *črn, črna, črno* zaznamuje obilost ljudi, npr.: vse črno jih je bilo (Bleiweis, N 1855, 76); Pohl., Qq.^a: Vojska *Zherna*, Allgemeiner Auf-stand, Intestinum bellum, rebellio; M. Majar, Slovenija 1848, 44: črna vojska kralja Matjaža. Beneški kronist Marino Sanuto je v zapisih iz l. 1496—1533 ime- noval kmečko, t. j. črno vojsko *cernida* = *černida* (Kronika II. [1954], 27); Iv. Pregelj, Zgodbe zdravnika Muznika, 1923, 8: ... dolgoletni duhovni oče go- riških domobrancev *černidov*. Glej tudi: J. Gruden, Zgod. slov. nar., 941. Prim. rusko čerⁿ ž. = sodrga, drhal; **črnošolec** — Zauberer, Magus ... *zhernashulz*, Zauberey *zherna shula*: Meg.² B-bb₂^a; *Zherna shola*, Schwarzkunst. Nicromantia. *Zhernasholz*, Schwarzkünstler. Nicromantia: Pohl., S₈₃^b; **čumeti** — im Halbschlaf liegen: Fr. Bevk, Viharnik 1959, 60: Ni spala, le rahlo je *čumela*.

dan — svoje žive dni: Vod. Kopitarju 1. III. 1810 (ČJKZ = Časopis za slo- venski jezik, književnost in zgodovino IV. [1924], 160); — **debiče** — mlado dekle vse tja do let, ko je godno za možitev: JiS III. (1957/58), 136, 137; **dečér** = hči: tako je večkrat zapisal Vod. v Slov. besed. I. 1804; **delavec** — Boh., 101: *Delavez*, laborator; že prej pri Trubarju beremo oblike *Delouez, delauceu, delouci* inu *delouice*, itd.; — **delavica** — Boh., 101: *Delaviza*, laboratrix; **de- lavnica** — Guts., 435: ... *delauniza*; Vod., Lub. Nov. 20. jan. 1798: taka velika *delavniza*; **dež** — zapis *Desh* v listini z dne 26. avg. 1254 pri Sv. Lovrencu na Pohorju: Kres III. (1883), 477, 478; **dimnik** — Meg.¹ L₇^b, N₃^b, Hip. večkrat; **dim- nikar** — Hip. Dict. II., 169: Schornstein — kaminfeger, *dymnikar*, dymazhiftnik, repurgator fumarius; **dogodivščina** = zgodovina: L. Gaj v Danici (Zagreb), 1835, štev. 7; Zbir. str. 3; **dopisnica** — besedo dopisnica ali Korespondenzkarte je za- sledil A. Breznik prvič v SN 1874, 278. 1; iz slovenščine so prevzeli besedo Čehi: ČZN 1937, 218; **doseči** — dosežem, *dosegovati* — ta nuz ... ludje *fo dosegli*, inu ga fkufl to vednu branje *dosegujejo* ... Fr. Paglovec, Thomasa Kempensaria Bukve ... Labaci 1745, fol. 6^a; **dragocen** — prim. Rogerij, Palmarium II., 101: obogati fledniga is to drago zenno te Modrusti; rt. 365: je ... Pèrl kupil, inu s'drago ceno sadubil; Zbir. str. 3: Dragocén, a, o, pretiosus, kostbar, Dragocénost, i, ž. pretiositas, Kostbarkeit; N 1844, 204; J. Drobnič v slovarju 1846-49, itd.; **drevored** — Die Allee, *drevored*, fenzhno fprehajalifhzh: J. Alič, zapis nekako po l. 1825 v Adelungovem slovarju k str. 12; Slovenija 1849, 11; Janežič 1851, 54, itd. Glej tudi ČJKZ VIII. (1931), 39, 40, 67; **drvarnica** — Hip. Dict. II., 96: Holz- haus, holzkammer, *dèrvárniza*, lignile; M. Zagajšek-Sellenko, Slov. Gram. 1791, 234-35: *dervarnizza* Holzhütte; **dvanajstlja** — Glej delo pod opombo ³, str. 20, 21.

Se bo nadaljevalo.

LIRSKÉ IN EPSKE PESNIŠKE OBLIKE V OBDOBJU SLOVENSKE MODERNE

Balada in romanca

Balada. Anton Aškerc je v 80-ih in v prvi polovici 90-ih let baladi in romanci pribojeval odlično mesto v sestavu slovenskega pesništva. Zato je ob primerjavi z njegovimi zgodovinskimi in kmečkimi baladami v baladopisju v naslednjih dveh desetletjih čutiti deloma zastoj, deloma pa tudi zanimiv premik. Zastoj in premik zato, ker je njegovo realistično estetiko v slovstvu nasproh in tudi v baladi izpodrivala novoromantična subjektivna estetika. Impresionizem in simbolizem sta s svojim subjektivizmom preprečevala večje uspehe na področju objektivne baladistike. Impresionist je prišel v glavnem le do temnih razpoloženskih slik ali do baladnih pesmi, kakršna je npr. Murnova *Balada*. Podobno velja za tedanji simbolizem, ki je veroval v skrivne odnose in zveze med stvarmi in človekom, veroval v svet, v katerem ni nobenega višjega reda, nobene hierarhije in v katerem slutnja o bivanjski vseprepletenosti ne dovoljuje nobene trdne izjave. Impresionist je lahko veliko storil le za romanco. Vanjo je mogel sprejeti predmetnost, pokrajino in vesolje. Zadrega v baladistiki pa ni nastajala le zaradi novih stilnih tokov, marveč tudi zato, ker je Aškerc dokaj izčrpal socialne in druge baladne motive, ki so dotlej čakali med kmečkim ljudstvom, da jih prepesni umetni pevec. Zgodovinska socialna balada je dosegla v njegovem ciklu *Stara pravda* naravnost monumentalen vrh. Slovenci so poznali tudi že ljubezensko balado z motivom družbenega nasprotja (Simon Jenko, *Knezov zet*).

Posledice preizčrpanosti motivov za objektivno balado so bile daljnosežne. Nekateri so pohiteli po baladne motive v druga kulturna in narodnostna okrožja, npr. v Bosno in Ukrajino. Ker je subjektivistična novoromantika v baladi lirskega dala več prostora, kakor mu ga je mogla dati prejšnja objektivistična doba, se je lahko razcvetela lirska balada. Župančič in Murn pa sta znala narediti tudi numinozno ali balado duhov.

Baladi duhov sta Murnova *Kvatrna balada* (Pesmi in romance, 1903) in Župančičeva *Sveti trije kralji* (1901). Obe temeljita na ljudski vraževerni fantastiki. Murnova na vraži, da hudič dobi v kvatrní noči posebno moč in oblast nad naravo, da tedaj divja s pošastmi po zraku in po zemlji kot »divji lovec« oz. »divja plav« (prim. Jakob Sket — Josip Wester, *Slovenske balade in romance*, 1912, str. 200), Župančičeva pa na vraži, da »kdor se svetim trem kraljem od sedmega leta dalje posti, temu se prikažejo tri dni pred smrtjo, da se lahko nanjo pripravi« (Oton Župančič, LZ 1901, 726). V obeh se junaka srečata z božanskimi, mističnimi »osebami« in silami, ki spadajo v krščansko mitologijo. Sveti trije kralji je verska balada, le da motiv ni pobožnost — s pobožnostjo se ukvarja legenda —, ampak napoved smrti, kakor jo predvideva ljudska vera. Junak »gospodar« si prizadeva nenaden vdor in srečanje s smrtnimi poslanci zaustaviti z razumsko obliko, izziva spravni pogovor, toda naraščajoče groze ne more zadušiti. V Kvatrni baladi se junak sreča z negativnim, rušilnim bo-

žanstvom v nočni naravi, tako da jo moremo deloma imeti tudi za magično naravno balado. V obeh je človek igrača demoničnih nadsil, tudi strahov, ki pa so le pesniški simboli za irealne in iracionalne moči. Oblikovna posebnost v obeh so ostre zvočne moči. Murnovemu impresionističnemu občutju sveta in njegovemu iracionalizmu je ponočni demonični vihar kot fantastični zvočni motiv še kako ugajal. Iz izročila je naredil preganjalsko silo, ki baladno, grozljivo, dramatično raste zdaj tudi iz zvočne urejenosti balade. Estetska naloga sičnikov in šumevcev je tu stopnjevati junakovo nenadno breztalnost in tesnobo. Tudi junakovo ime Žušem sovпада z zvočnim položajem. Podobno vlogo dobi zvok tudi v Župančičevi baladi; pesnik jo uvaja s kakofoničnim zvočnim motivom. Z njim junaka strmo sune v baladni položaj.

Poleg skupnih potez se ti baladi tudi vidno razlikujeta. Loči ju zlasti uporaba pesniških praoblik. Medtem ko je Murnova bolj epsko-lirska in se poskus dialoga ali dramska prvina pojavi šele v vrhunski napetostni točki, požene Župančič svojega junaka že na začetku v veliko zgovornost in radodarnost, s katerima želi pomiriti nenadni vdor iracionalnih duhov.

Župančič je odšel še naprej v smeri psihološke balade. *Stari Kiš* (Čaša pojnosti, 1899), samogovor poblazelega starca, ki ga je zavrгла mlada žena, in samogovor prevaranega očeta, ki v mački zagleda svojega sina, ta patološki motiv je najizrazitejša psihološka balada slovenske moderne. Za druge balade je Župančič jemal snov iz kmečkega življenja. Taka je ljubezenska *Kmečka balada* (ČO), zgrajena po načelu dramskega stopnjevanja. Junak napoveduje, da bo dekletu na semnju kupil »srce sladkó«, starec mu načrt zavrne in mu vseje misel, naj raje ubije ljubezenskega tekmeča. Po tej tezi in antitezi napravi pesnik ostro zarezo. Baladno zgodbo sklene le s posledico katastrofe, z motivom ponižujočega tekmečevega pogreba. Baladno vzdušje je Župančič znal ustvariti tudi s kontrasti v zimski naravi in z razdaljo, ki jo junak premaguje, da bi prehitel smrt. »Črni vran«, ki kraka »na belem snegu« grozljivo čez poljano«, in oče, ki hiti z zdravili k bolnemu otroku, pa ga smrt prehiti, je svojska epsko-dramatska balada, v kateri akcijski junak sicer ne propade, v nič pa se mu sesuje njegova velika ljubezen, ideal, življenjska nepretrganost (*Belokranjska balada*, Pisanice 1900).

Vidnejši pisci epskih ali objektivnih balad so bili v tem času še Cvetko Golar, Vladimir Levstik in Ivan Pregelj.

Golar je erotične baladne motive poiskal tudi v Bosni in zanje uporabil nekatere prvine iz pripovedne tehnike srbohrvatske ljudske pesmi. Estetsko dobri sta *Balada o detetu* (Pisano polje, 1910) (motiv detomorilke) in *Balada o obešencu*.

Tudi Levstik je pisal balade na podlagi iracionalne nagonске moči. Tu pripoveduje, kako se trikrat zavrնjen ljubimec dvakrat spremeni v morilca (*Tri ljubice*, 1907), tam drastično slika, kako si neuslišani ljubimec pere »krvave roke«; njegov spor sklene s slovansko antitezo, ki razkrije baladno bistvo: »To ni kri od golobice, to je kri iz prs device« (*Balada*, 1907). Nič ne preseneča, da je zagnani vitalist in narodnjak Levstik segel tudi po herojski snovi v preteklosti. Preseneča pa, da iz te ni gnetel junaških balad, ampak je vzpostavil le krvavo fantastiko in surove ljubezenske umore med kozaškimi »junaki« (*Kazak Semjon*, 1907) ali pa je izbral zgodovinsko osebo iz srednjega veka, npr. v baladi *Atila* (1907), ter njeno erotično hudodelstvo. Medtem ko Kazak Semjon nima ničesar skupnega z junaško balado, ne po motivu ne po zunanjih, spremlje-

valnih predmetih motiva (meč, šlem, stremena, konjske podkve itd.), ki jih taka balada ljubi, je v Atili vendarle nekaj metaforičnega gradiva, ki označuje junaške balade (»vojaška strašna kot morje«, »krvave in blede vse krasne glave«). Ta se konča z junakovo katastrofo, ona pa napoveduje katastrofo za nasprotnika — nezvesto ljubico in za tekmeca. Zanimivo je tudi, da je Levstik junaško ljudsko romanco *Kralj Matjaž in Alenčica* (1907) spremenil v balado. Junak tu Alenčiče ne osvobaja; ta divje jezdi z njim vranca v »črne gore«, da bo »sredi gozda šumečega« njegova žena. Pretresa jo »groza«, in ker je nebeški »soj mrknil«, ji »ledeni kri«. Očitno se bo poročila z legendarnim, vendar mrtvim junakom. V motivu in zanosu »ježe« v smrt se iz ozadja svetlika romantično-mistični motiv Bürgerjeve *Lenore*. Grozljivost Levstik stopnjuje s »šelestom«, s šumevci in sikavci, torej z zvočno ureditvijo pesmi. Romanco je torej preobrazil v balado, kajti položaj popolne sestrašenosti v le navidezni perspektivi ni drugo kot balada. Iz Levstikovega narodnostnega zagona je zrasla politična *Balada* (1907). Junaka sta trinoški kralj in milijoni »robskih duš«. V tej idejno politični in tendenčni baladi pa pesnik uporablja tudi nadnaravna sredstva. Baladno vzdušje vre iz »bledih strahov«, ki burijo kraljevo zavest. Ti »strahovi« pa niso pesniški simboli za kake irealne in iracionalne moči, kot npr. v Murnovi Kvatrni baladi, ampak so le odsevi uporne množice. So posledica neidealistične, realistične fantastike, postavljene na zgodovinski proces.

Ivan Pregelj je balado sicer uporabil tudi za dokaz, da bog in »večnost« obstajata, in tako napisal idejno balado *Ob uri in dnevu* (Romantika, 1910). Toda nič manj ga ni mikala tudi balada strasti, povezana z ljudskim vraževerstvom. Balada *V kresni noči* (Romantika) je prava realistična ljubezenska drama, ki temelji na ljudski veri, da se dekle, ki preskoči kresni ogenj, v istem letu omoži, tista pa, ki ga ne preskoči, postane nezakonska mati. Anton Medved je baladne motive omejil na ljubezenske prevare (*Smrt — nevesta*, Poezije I). Tako so tudi katoliški pesniki priznavali, da nekaterih življenjskih moči ni mogoče urejati po razumski in nazorski shematiki.

Pričakovali bi, da bo svetovna vojna 1914—1918 postavila pred slovenske pesnike neizčrpane snovi za epsko, objektivno baladistiko. Toda presenečeni ugotavljamo, da kakšnih velikih vojnih balad Slovenci tedaj nismo dobili. Pregelj je 1917. sicer objavil osemintrideset balad, vendar jih ni zasnoval na vojnem ozadju. Bibliografska natančnost bo gotovo zabeležila katero več —, toda na tem mestu lahko navedem le dve objektivni vojni baladi, Lovrenčičevo *Balado o dveh ženah* in Bevkovo *Balado*. Obe sta iz začetka 1918. Prvi del Lovrenčičeve (Barake) niti ni prava balada, saj ženin samogovor izzveni kljub smrti sedmih sinov uporno in obljublja nova rojstva, katastrofo preraste torej optimizem. Druga (Osvobojenje) zgoščuje v štirih kiticah, štirih »postajah« vojakov erotični roman. Vsako dramsko »postajo« sklene verz »o polnoči«, ki poudarja baladno razpoloženski zgodnji čas. Bevkova Balada je po obliki čisto dramska, zdi se, da edina v tedanjem našem baladopisju. Nobeno mesto v njej ni epsko, napetost raste le iz pogovora, dokler mati na boj pripravljenega sina ne zabode, zato da ne bi »z orožjem« klal drugih. Lirski pretres vzdržuje in stopnjuje medmetni refren »o joj!«; z njim se končujejo vse kitice.

Zanimivost, morda celo novost v slovenskem baladopisju, so Pregljeve *Balade v prozi* iz leta 1917. Balada dopušča različne kitične oblike, celo brez-kitičnost, vztraja pa pri verzu. Pregelj pa jo je približal okrajšani noveli in novelističnemu dogodku. Glede na to, da je napisal tudi sam nekaj balad v ver-

zih, se vprašujem, ali je tokrat balado želel rešiti nadaljnje lirizacije, ki je, kot bomo videli, trajala od Frana Gestrina do Janka Glazerja, in ji preko proze vrniti njeno epskost in objektivni značaj. Poleg kmečkih motivov (*Pijanec, Kmet Luka*) je Pregelj poskrbel tudi za zahtevnejšo baladno snov iz razumniških poklicev in iz umetniške psihologije (*Za šolski citat, Pravi izraz, Slovstvena balada*). Zlasti pa je baladiziral svetopisemske motive (*Lucifer, Judež, »Unus ex vobis«*). Kljub temu, da avtor upošteva zakonitosti katastrofe v baladi ter junakov notranji spopad v več primerih preseka s smrtjo, je vendarle zlahka opaziti, da se ponekod za ironičnimi in satiričnimi zvoki javlja ideologizirana pesnikova volja, celo krščanska moralka. Zdaj idealizira pobožnika (*Brat Lucifer in hudič*) in se nagiba že v legendo, drugič ne more skriti poučne težnje (*Kmet Luka*). Kljub racionalnemu in protibaladnemu nadzorovanju junakov pa večina »balad v prozi« potrjuje, da je Pregelj znal epsko-dramatsko zgoščevati, se omejiti na bistvo tragičnega dogodka in ga s sugestivno podobo postaviti v bralca.

In tedanja lirska balada?

Po zgledu F. Villona je balado na začetku našega obdobja subjektivno obarval Fran Gestrin, in sicer 1893. leta. Miselno baladni motiv o smrti (*Balada o smrti*) »Rešnica ti si vseh nadlog!« pesnik na koncu subjektivizira in lirizira. Tudi v *Baladi o zvončkih* sledi pomladanski pokrajinski sliki prenos na lirski subjekt, ki se spomni na pokopane mladostne ideale; preplavi ga tragični privid smrti, ki lahko vsak trenutek pokonča mlado in novo v človeku in pokrajini. *Balada o vinu*, ta hudomušna samoironija, ta kljubovalni beg v omamo pred »sivcev hladnim modrovanjem«, ima obešenjaški humor in satirične poudarke pač po Villonu. Estetsko najboljša je *Balada o prepelici*. Slutnjo smrti podaja s simbolično primerom. Prepeličin »pet pedi« opominja bolnika, da je podrejen višji naravni moči, ki ga bo uničila. Teh »pet pedi« pa spada še v racionalistični simbolizem. Pravi simbolizem temelji namreč na iracionalnih zvezah stvari in ne priznava hierarhije moči ali vsaj ne ve zanjo. Slutnja simbolistične bivanjske vseprepletenosti ne dovoljuje tako močnega spoznanja, kakor ga izjavlja nasprotje: »Saj če si mlad, še daleč je do groba — — / V poletno noč odmeva: »pet pedi!«.

Murn je stopil še korak dalje in v lirski *Baladi* odpravil epske in dramske poteze in uporabil samo lirizirani nagovor. Nagovorjeni onkraj zidu molči, pesnik mu sporoča nepreklicno voljo po življenjski ukinitvi. Nekoliko racionalna balada, toda njene oblikovne lastnosti so lirske, vsebina le čustven očrt lastnega tragičnega, brezizhodnega položaja.

Slutnja smrti, resignacija in samomor so glavni motivi tudi v nekaterih drugih lirskih baladah, kakor so Kettejeva *Melanholične misli*, *Balada Vide Jerajeve* (1904), *Balada o roži* Franca Derganca (1905) in *Balada o smrti* Ivana Albrehta (1916), ki pa je le razvodeneli posnetek Murnove Balade. Ljubezen so v lirsko balado vzeli Derganc, Jerajeve (*Balada*, 1917) in Janko Glazer (*Balada o dveh*, 1915). Lirska balada se je ta čas hranila tudi z motivi razdvojenosti med domačijo in tujino. Tu zavesla lirski baladni subjekt »v širno morje« in se mu na njem razbijejo iluzije (Adolf Robida, *Balada* 1909), tam se duhovni človek na tujem iz obupa zapije (Griša Koritnik, *Balada*, 1907) ali pa propade zaradi bede (Ivan Lah, *Zimska balada*, 1911). Podobno kot v nekaj lirskih pesmih Gradnika, Moléta in Frana Albrehta. Take lirske pesmi in balade je rojevala družbena in narodna kriza, ki je mladim razumnikom v tujem državnem okviru lomila utvare.

Svojska lirska psihološka balada je Medvedov *Ponočni gost* (Poezije I). Epski »junak« je tu pesnikov spomin. Ko v viharji, romantično skrivnostni noči obiše pesnika, mu izzove »premislek globok« ali krizo nravstvene zavesti.

F. Villona pa je leta 1907 obnovil Vladimir Levstik, ko se ni obotavljal sočiti banalno in zvišeno, naturalistično snovnost in sentimentalni vzor (*Balada*). Motiv je naravnost grotesken. V park z »otožnimi drevesi«, v katerem upada glas vodometja in nad katerim se boči hladno nebo, »kakor da sto let ni gledala vanj Margot«, prijezdi vitez, tj. lirski baladni subjekt, »črno kobilo«. V nekoliko dekadencnem vrtu »vročih rož« ima kobila tih korak, »pogled gorak, mehak« in vitez ji šepeta na uho, da je dušo zapisal demoju zato, »da v žalostnih sanjah s teboj še biti smem...« Namesto dekleta — kobila. Erotična zavrženost si tu nadene patološko obliko in se sprevrže v grotesko.

Lirskim baladam se komaj kje poznajo impresionistične poteze. Levstikova sicer ima zvočni motiv (»zlato je listje, steze šume, šume«), vendar ni izpet z impresionistično, marveč z opisno, realistično tehniko. Poleg Gestrinovih, ki imajo impresionistične prvine, sta Kettejeva Melanholične misli in Balada Vide Jerajeve še najbolj impresionistični. Zvok tu ne zastrašuje kakor v Kvatrni baladi in Svetih treh kraljih, ampak omamlja, uspava in tiho vabi v smrt.

Naposled vemo, da je balade v našem času pisal tudi Anton Aškerc. Toda zanimala nas je le baladistika novih generacij. Te pa so v glavnem opustile zgodovinsko in socialno balado ter ohranile balado duhov in ljubezensko, kot svoj prispevek pa razvile lirsko in balado v prozi. Junaške pa niso razvile, čeprav je bila v tedanjem slovstvu zelo dejavna vsaj narodnostna ideja. Srečali smo tudi nekaj idejnih in celo politično balado. Psihološko in vraževerško balado je dobro pogodil Župančič, versko pa Pregelj. Pri Gestrinu, Levstiku in Preglju stoji katera tudi na meji vedrejšje, komične in rahlo satirične balade, drugod pa humorne klice zadušita posmeh samemu sebi in malodušje. Glavna novost je bila ta, da se je balada iz Aškerčevega izrazito epsko-dramatskega položaja premaknila bolj proti liriki in se polnila s pesnikovimi osebnimi konflikti.

R o m a n c a. V romanci je odmik od Aškerca še očitnejši, usmeritev k novemu še opaznejša. Ivan Cankar je nekaj časa sicer krožil v območju junaške romance in zgodovinskih motivov, a nič manj zavzeto ni pisal tudi ljubezenske in idejne romance. Kette, Župančič in Murn pa junaških in zgodovinskih romanc sploh nimajo. Z rahlo izjemo pri Cvetku Golarju in Vladimirju Levstiku se razmerje ni spremenilo niti v naslednjih dveh desetletjih.

Cankarjevi zgodovinski romanci sta *Ivan Kacijanar* in *Ungradovi gostje* (in vse druge: Erotika 1899, 1902), obe proslavljata upornišvo in zgodovinsko vrednost dejavnih oseb. V drugi imenuje Trubarja za ustvarjalca slovenskega naroda. V *Slavini* se je še najbolj približal tipu srednjeveške kraljevske erotično surove in morilske romance (z motivom umora, ki pripomore do prestola). Vse druge z zgodovinskimi junaki pa nimajo niti ideje junaštva niti kake druge preteklost proslavljajoče misli. Romanci *Sultanove sandale* in *Ob grobu tiranov* sta idejno satirični. V prvi smeši duhovnega hlapca, ki se iz služnosti da razosebiti in namesto oblastnika časti njegove sandale, v drugi bíje človekov pohlep po oblasti (»Še tristo knezov tam stoji, / po žezlu vsakdo hrepeni«). Svečanost v *Varšavi* in *Konglutse* izhajata iz idejno nasprotujočih si motivov. V drugi vrednoti svobodo kot moč, ki poraja vzvišena dejanja; dandanašnje člo-

veštvo ostaja brez nje, brez odrešilne moči in ideje. V prvi, v tem kriku proti narodni zaslužjenosti in molku pa izjavlja, da je pesnik tisti, ki neti v dušah upor in snuje privid svobodne prihodnosti (»Kak se tam stiskajo pesti«). Cankarju je romanca potemtakem služila najprej v boju za narodno svobodo in zmago demokratičnih idej. Hkrati jo je napolnil tudi s senzualističnimi ljubezenskimi motivi in z njimi podiral ovire, ki jih je pesništvu stavilo na pot moralistično merilo. *Sulamit in Španska romanca* sta senzualistični, prava himnika čutnosti. Motiva obeh uvaja senzualistična pokrajina, nato sledi pogovor in prizor omamljenih duš, ki smešijo telesno askezo. Dekadenčno kontrastirajoča je tudi romanca o »modrem kralju« *Dve noči*. V prvi noči je kralj idealist, duh, ki hrepeni kvišku in kruto preganja »grešnike«, v drugi ga »ljubimka mlada« preporodi, da povelečuje le še zdravo čutnost. Cankarjeva romanca je politično in leposlovno neugodni zgodovinski kontekst torej napadala in ga demokratizirala.

Tak je bil Župančič le v satirični, idejno polemični romanci *Essehrin kip* (1897). V njej je poveljčal čutnost nasproti muslimanski moralistiki. Meril pa je na domače npravstveno merilo, s katerim je A. Ušeničnik leto kasneje obsojal tudi njegove pesmi. Le na pol satirična je romanca *Večno življenje* (ČO). Ta uprizarja Župančičev notranji spor med dekadenco utrujenostjo in njegovim nepobitnim vitalizmom. Naj mračni »vranci« še tako bijejo po pesnikovi duši, njene moči ne morejo uničiti. Ljubezenski romanci *Svidenje* (ČO) in *Sentimentalna romanca* (Čez plan, 1904) sta po motivu sicer resni in celo dramatični — v prvi si godec na ljubičini poroki zaigra »smrtno pesem«, v drugi komaj poročena zahrepeni po mrtvem ljubimcu —, toda dramatični točki prekrije na koncu optimistični življenjski val, ki valovi mimo ponesrečencev v prihodnost.

Še večji optimist v romanci je bil Kette. V *Romanci* (1896) je razvil samogovor lirskega subjekta, ki napoveduje, da bo v ljubezni zmagal. Junak ne dopusti dvogovora, saj bi si z njim spravil v nevarnost utvaro. Še več vedrine je pesnik nasul v *Zimsko romanco* (Poezije, 1900). Tu subjektivizira dedovo pravljico o kralju, ki reši kraljično, pesnik je zdaj sam tak »rešitelj«. Ta neugnani in ljubki osvojitveni Kettejev humor je dragocena sestavina romance v moderni. To je čisti humor. Drugim je razpadal v ironijo in satiro, zlasti Cankarju.

Lirskih romanc, v katerih je motiv pesnikova ljubezen, je v tem času le še malo (Fran Albreht, *Romanca*, 1912; Emil Hojak, *Romanca*, 1913).

Od tako imenovanih junaških romanc naj omenim Golarjevo *Kozaško romanco* (1902), ki napoveduje veliko in slavno dejanje in se končuje himnično. In Levstikovo *Kozak in vran* (1907). Res da so v njej tudi baladne klice in motiv smrti. Toda občutje, ki v njej prerašča smrt in zato tudi odloča o njeni pesniški vrsti, je vedrina, zavest o neugonobljivosti kozaškega rodu, junaštva in življenjske odpornosti. Nikjer tako kot v taki romanci ni Levstik zajemal iz lastne domovinske zagnanosti in vere v slovensko narodno nezlomljivost. Svoje druge romance je znal napolniti zdaj z ironijo zdaj z grenkim humorjem. V *Štirski romanci* (1906) se v ljubezni prevarani študent zapije in postane obešenjaški veseljak, v *Romanci o študentih* (1907) pa trije študentje zaman iščejo ljubezen, resnico in slavo. Izgubljene iluzije povzamejo z izrazi Nič, Nikjer, Nikoli.

Kot čudno redkost naj navedem še satirično *Čebelarstvo romanco* (1914) Leopolda Turšiča, v kateri je junak profesor in futurist Anton Debeljak, ki niti za življenje niti za slovstvo ni vzgojil čebel, ampak trote.

Posebno poglavje in pomen ima v zgodovini slovenske romance tista, ki je nastala na podlagi impresionizma. Impresionist je namreč romančnega junaka našel — v naravi. In kadar je bil ta junak božanski, je bil božanstvo le v sklopu narave.

Tak impresionistični tip romance je uvedel Josip Murn s *Pomladansko romanco*. Sledil mu je Golar. Za epskega junaka sta si izbrala »svetnika«, povezanega s poteki v naravi. Murn Jurija, nosilca svetlobe in pomladi ter bojevnika z zimo in temo, Golar Gregorja, prebujevalca življenjskih, zlasti ljubezenskih sil v naravi. Ljubezenski motiv v naravi je vzel v romanco tudi Rudolf Maister (*Ptičja romanca*, 1900), ni pa ga družil s koledarsko fantastiko. Tudi letni in dnevni časi so postali izhodišča za številne romance (Jože Vandot *Jesenska romanca*, 1901, *Planinska romanca*, 1902, Ljudmila Poljanec *Večerna romanca*, 1902). Poleg takih, po tematiki ljubezenskih, je idejno in motivno svojska Lovrenčičeva *Jesenska romanca* (1917), v kateri hrasti »okostnjaki« simbolizirajo smrt, barva okrog njih pa simbolizira življenje (»Vse zeleni, rdeči in sveti — jeseni ni!«). Pojavi v pokrajini so »junaki« te romances. Tu pa se giblremo že zunaj impresionistično zasnovane romances, saj so podobe, okostnjaki in barve tu le slike za neke racionalne vsebine, torej simboli za življenje in smrt. Od tu do romances, ki je zgrajena po ekspresionistično-simbolističnih in futurističnih pesniških normah, ni bilo več daleč. In res, Lovrenčič in Anton Debeljak sta napisala kozmične romances po načinu futuristične poetike. Ljubezenski junaki so tu kozmične svetlobne energije in nasprotja. Debeljak npr. naslika prizor, kako se spodrineta »Zora perica« in »noč vlačuga« (*Romanca*, 1912), pri Lovrenčiču pa noč, »vlačuga vlačug« premami dan in ga ovije v »vijolično platno eterskih rjuh«, njuno ljubezen pa obremeni svet zmerom z novo skrbjo (*Romanca o skrbi*, 1913). Obe romanci se gibljeta že po tirnicah Marinettijeve uporne kretnje proti impresionizmu, hkrati pa dovolj medlo simbolizira dogodke med ljudmi in v naravi.

Romance na temo človek in zemlja sta pisala Karel Dolenc (*Jesenska romanca* (1907) in Jože Bekš (*Romančica*, 1907). Nekaj romanc je postavljenih na krščansko mistiko, npr. cikel Sardenkovih *Svetonočnih romanc* (1902), enako njegovi *Prosjakova zadnja pesem* in *Pri treh mašah* ter Moletova *Božična romanca* (1907). Nasprotno pa nekoliko dolgovezna (23 štirivrstničnih kitic) *Romanca življenja* (1900) Franca Derganca z motivom, kako mrtve device, nune, na dnu samostanskih ruševin ne morejo do kraja umreti, dokler se senzualistično ne potrdijo, zavrača krščansko askezo in povečuje življenje. Molè je aktiviral tudi lepovidinski motiv (*Romanca*, 1913). Temo umetništva pa si je edini izbral za romanco Silvin Sardenko (*Romanca o zadnji pesmi*, 1907).

Romanca in balada si kje stopita tudi na prste in pesnika spravita v zadrego, kako naj naslovi svojo pesem. Neki J. A. je »po Jenkovih zvokih« objavil 1912 *Romanco* z motivom, kako ljubimec v prvih treh kiticah vabi dekletke v žareči nočni kozmos, četrta kitica pa sporoča že tragično posledico snubljenja: »Reka šumela, / dva je sprejela / v mehko naročje / brzih valov«. Romanca kajpada dopušča motiv smrti, vendar smrt s perspektivo. Dramatičen konec pa ne more biti drugačen kot baladen. In naša »romanca« bi pač morala imeti naslov balada.

Drugače sta ravnala Sardenko in Golar. Ko Sardenko v *Narodni romanci* (1911) pripoveduje o umirajočem dekletu tako, da fabulo od kitice do kitice opre na verze iz ljudske *Gozdič je že zelen*, je njegova pripoved komaj elegična.

Kajti smrt v okviru krščanskega nazora ni konec življenja, ampak začetek »vstajenja«. In Sardenko sklene romanco s tem posmrtno spodbudnim krščanskim motivom. Tudi Golarjeva *Poletna romanca* (1906), kjer dekle umre zaradi ljubezenske prevare, se konča optimistično. Smrt je nedramatičen naravni pojav in sklepni motiv je svetel, škrjančki vriskajo »nad sončno trato«. Tu kot tam vzpon, nikar pa globok padec v neznano. To so bolj lirске romance z motivom smrti.

Poglejmo zdaj še Medvedovo epsko *V božični noči* (Poezije I). Po dvajsetih letih se sin vrača iz tujine, da pri materi užije »blaženo noč božično«. Na mater je bil pozabil, zdaj ga hrepenenje priganja na domači prag. Tu ga sprejme tuja žena. Notranja zgodba se zdaj ne zaostri v tragiko, junak ne pade v baladno globino in brezizhodnost. Konča se tako, da »tujec« na materinem grobu posluša polnočno harmonizujočo pesem »Slava bogu na višavah, / mir na zemlji ljudem!« Krščanska predstava sveta umiri dramatično klico in krivca spravi s samim seboj in z »večnostjo«.

Motiv smrti pesnikov torej ni zavajal, da ne bi razločevali, kje se konča romanca in začne balada.

Na kraju lahko ugotovimo, da romanca v našem času številčno presega balado. V njej sta opazni dve novosti: vdor pokrajine in kozmosa po načelih impresionistične in futuristične poetike ter tematska razširitev v smer krščanske mistike (božične in svetonočne romance). Njena glavna tema je tudi zdaj ljubezen, le malo je junaških, več pa je satirično-polemičnih. Nekaj motivov je iz kmečkega življenja. Ponekod ima samo estetski namen, drugje hoče biti zdaj kulturno politično (Cankar), drugič krščansko nazorsko (Sardenko, Medved) angažirana, manj pa v ožjem socialnem smislu. Tu in tam živita v njej tudi humor in vedrina (Kette, Levstik), prevladujejo pa elegični toni, k tlom jo tiščita sentimentalizem in motiv smrti. Glasovno nima nič skupnega s starejšo slovensko, zlasti Prešernovo, in s špansko asonirajočo romanco. Ne pozna asonance in vrstice skoraj redno rima. Večinoma hoče kar najbolj na kratko povedati junakov položaj ali dogodek. Kljub temu je umetniških malo, saj kratka oblika sama po sebi ni nikakršna estetska vrednota.

* * *

Sintetični pogled na obe vrsti omogoča nekaj sklepnih opomb. Impresionizem in simbolizem baladi in romanci nista bila preveč naklonjena. Kljub temu pa so nekatere motivne in estetske lastnosti obeh v našem času take, da dovoljujejo sklepati o posebnih zakonih, ki označujejo in oblikujejo eno in drugo vrsto. Seveda je nedopustno, če se prej ne zavemo tudi tehničnih dvomov, ki so jih teoretiki doslej izrekli o razmejevanju balade in romance. Nekateri odločno dvomijo, da ju je sploh mogoče razmejiti. Obema priznavajo sicer različen zgodovinski izvor. Ko pa opazujejo njune estetske lastnosti od 18. stoletja naprej, od tedaj, ko sta oba izraza pomenila v glavnem že isto in so ju pesniki začeli uporabljati mešano, postaja razmejitev zmerom težja. Raziskovalec ruske balade Fridrich Wilhelm Neumann je v poglavju »K teoriji in estetiki balade« vzdiknil na kratko: »Romanco je kot znanstveni pojem treba izločiti, ker je zastarel in vodi v zmotu« (*Geschichte der russischen Ballade*, 1937, str. 3). Tudi drugi ugotavljajo, da so meje med obema prečesto zabrisane. In ali je samo naključje, da sta Murn in Župančič vzela pod naslov »romance« tudi svoje balade?

Ko pa smo pregledali notranji svet — ne sveta kot kozmosa, marveč kot način dogajanja in kot oblike občutja — številnih balad in romanc, ne moremo prezreti, da imata zares mnogo skupnega, da pa ju nekatere bistvene stvari odločno razmejujejo. V obeh vrstah se uveljavljajo praoblike pesništva — lirsko, epsko in dramatsko, seveda v različni moči, kar dovoljuje imenovati balado in romanco npr. tudi »lirska balada« in »lirska romanca«. Obe lahko uporabljata tudi dvogovor, poleg epske torej tudi dramatsko obliko, ali vsaj dramatični samogovor, govorjen nekemu, ki zaradi poslušanja in zavzetosti ne pride ali pa ne sme do besede. Toda poleg teh in takih sorodnosti je mogoče opaziti tudi važne psihološke in estetske razločke.

Zlasti je opaziti, da je romanca prožnejša, bolj sproščena in svetlejša vrsta kot njena »nasprotnica« balada. Res je, da ima lahko tudi temno vsebino in motiv smrti, toda vsebina je v tem primeru tudi čudežna in povezana z odrešilno idejo. Poleg odrešilne ideje pozna romanca tudi hrepenenje v daljavo, prenese šalo in radost, tudi komiko, romančni motiv spremlja včasih tudi himnični zanos. In ko Wolfgang Kayser v knjigi *Geschichte der deutschen Ballade* (1936) razčlenjuje »asonirajočo romanco« (str. 142—147), opozarja prav na odrešilno misel kot na svojski znak romance.

Balada ne dopušča odrešitve. Njen epski ali lirski junak se po navadi bojuje z nedoumnimi in nepremagljivimi iracionalnimi močmi v sebi ali v prostoru in v tem boju nujno podleže. Razum in volja se naposled umakneta ali strasti, ki junaka preplavi ali občutku groze in popolne sestrašenosti. Zaradi nenadne, hipne globine padca se junak notranje zlomi ali pa je zlom in poraz nakazan kot neizbežna stvarnost. Balado in baladno tvorijo potemtakem nagonske in mistične, iracionalne plasti in moči. Ali kakor je zapisal Kayser za vlogo baladnega v predromantiki, da je namreč balada, baladno prebilo in razdrlo »racionalno sliko sveta«, kot si jo je zgradilo prosvetljenstvo (prav tam, str. 98—99).

Po takih psiholoških in estetskih močeh sta balado in romanco razmejila tudi Jakob Sket in Josip Wester v *Slovenskih baladah in romancah*. Njuni uvodni besedi se pozna, da sta poznala teorijo o izvoru obeh vrst in vedela, da sta se obe tudi precej zblížali.

Tole sta zapisala o baladi:

Dejanje v baladi je enotno; le ena oseba se bori za svojo srečo z naravnimi ali nadnaravnimi močmi in končno večjidel podleže. Ne slika pa se samo razvitek zunanjega dejanja, temveč tudi čustvovanje delujočih oseb; a vse to se vrši več ali manj v tesnoobnih okoliščinah. Zato je tudi pripovedovanje v baladi kratko in jedrnato; misli se vrste kar skokoma, tako se človeška domišljija ob njih tem bolj zbuja in razgreva.

O romanci pa tole:

Pozneje pa se je romanca približala baladi, tako da dandanes obe pesniški vrsti vedno združeni imenujemo, le da je romanca v svoji pripovedi jasnejša, da ji je jezik bujnejši in da se navadno zadovoljivo končuje. Prešernova »Turjaška Rozamunda« ali Valjavčev »Kmet v risu« nam bodita primera take vzorne romance!

In vendar teoretiki upravičeno navajajo tudi idejno in komično balado. Idejna je kajpada bolj racionalna kot iracionalna, celo tendenčna je in v višjem smislu tudi »poučna«. V njej prevladujeta pripoved in dialog z abstraktno idejo, ne pa dramatični doživljaj. Kakor idejna nasprotuje navidez značaju balade tudi komična, vedra balada, ker komično izključuje vse tisto, kar navadno imenujemo baladno. In vendar je v nekaterih baladah navzoč tudi humor, včasih fin,

včasih obešenjaški. Zmerom pa je v takih baladah »prava, nezlomljena komika, brez parodistično priostrene ironije in satire« (*Neuman*, navedeno delo, str. 11).

Kljub izjemnima tipoma balad, ki jima moramo pridružiti še socialno in politično tendenčno balado, analitični pregled obeh vrst potrjuje misel, ki sta jo zapisala Sket in Wester, pa W. Kayser in številni drugi, da v baladi junak običajno podleže, romanca pa iz stiske nakaže rešitev ali pa ravna vsaj tako kot Župančičeva ljubezenska romanca, ki za junaka nakaže brezizhodnost, življenjski val pa se zanj ne meni ter optimistično in vitalno zavalovi preko njega in proti prihodnosti.

Vlado Jagodic

Filozofska fakulteta Ljubljana

ARABSKE BESEDE V SLOVENŠČINI NAŠIH IZSELJENCEV V EGIPTU

O prvih »Egipčanih« iz naših krajev imamo le malo podatkov. Šele za prvo polovico 18. stoletja je v dokumentih ohranjeno ime frančiškanskega patra Siegfrieda pl. Kapusa iz Kroke. Ta je prišel v Egipt 1728. leta in je ostal v Kairu do leta 1750. Tudi naslednji naši »Egipčani« so bili frančiškani: tako je bil leta 1753 v Kairu pater Jožef Ljubljčan, od leta 1754 do 1774 p. Peter Kramer, od 1774 do 1776 p. Apolinar Hočevar, leta 1763 pa frater Gregor Bizjak.

V Aleksandriji najdemo prva imena Slovencev v arhivu župnije pri sv. Katarini dobrih sto let kasneje. Močnejši val izseljevanja v Egipt se je začel za vladanja hediva Ismaila v sredini 19. stoletja. Zlasti ob gradnji Sueškega prekopa (1859—1869) so prišli sem na delo mnogi Slovenci. Po dovršitvi prekopa jih je precej ostalo, posebno tisti, ki so bili zaposleni pri Kanalski družbi.

V 60-ih letih prejšnjega stoletja se je začelo tudi izseljevanje Slovencev v Egipt, predvsem v Aleksandrijo in manj v Kairo in druga mesta. Vzroki preseljevanja so bili gospodarski. Leta 1882 je bilo v Egiptu že okoli 3200 Slovencev. V tem prvem obdobju so Slovenke večinoma ostale v Egiptu le 2 do 3 leta, ker jim je ta doba že zadoščala, da so lahko s prihranki pomagale svojcem ali pa sebi omogočile lepšo bodočnost. V glavnem so bile služkinje, kuharice in vzgojiteljice.

Po letu 1882 se je položaj precej poslabšal. Zaradi nemirov v Aleksandriji ob nastopu Arabi paše in med angleško zasedbo Egipta se je večina Slovencev vrnila domov. Čeprav so se kmalu začele spet vračati in jih je bilo l. 1884 že kakih 2000, se je njihov položaj zelo spremenil. Težko je bilo dobiti službo in tudi plače niso bile več tako dobre kot poprej.

Polagoma pa so se začele razmere v Egiptu popravljati. Leta 1897 je bilo v Egiptu med 8000 podaniki nekdanje avstro-ogrske monarhije čez 5300 Slovencev in Slovenk in okoli 300 Hrvatov in Srbov. Tudi število moških izseljencev se je v tem času malo povečalo, vendar so ženske ostale še vedno v precejšnji večini.

Prva svetovna vojna je doseljivanje v Egipt zaustavila. Po njej so zopet pričeli prihajati novi izseljenci zlasti iz Primorske, ki je bila pod Italijo. Po drugi svetovni vojni pa se je dotok izseljencev v Egipt po letu 1952 docela ustavil in se je začel obratni proces: izseljenci so se začeli vračati v rodne kraje, nekaj pa jih je odšlo v Italijo, Kanado, Avstralijo ali drugam. Le malo jih je še ostalo v Egiptu; predvsem starejši, ki bi težko prenesli spremembo iz blagega egiptovskega podnebja v ostrejšo evropsko.

Glede na to, da je bila večina izseljencev iz Primorske, je bil njihov govorni jezik v glavnem primorsko narečje njihovega domačega kraja. Značilna za skoraj vse izseljence je dvojezičnost ali celo mnogojezičnost. Večina je poleg slovenščine znala govoriti tudi po italijansko in francosko ali arabsko (pogovorno egiptovsko arabščino), le manjši del pa je znal angleško, nekateri tudi grško. Nemščina pa po koncu prve svetovne vojne ni imela med izseljenci v Egiptu skoraj nobene vloge več.

Razumljivo je, da je bivanje in delo v tujejezični sredini vplivalo tudi na jezik izseljencev, predvsem v besedišču. Vendar pa se je pokazala govorna slovenščina izseljencev kot zelo odporna nasproti vplivu evropskih jezikov, saj si je pri njih izposodila le malo besed. Čeprav je francoščina imela med izseljenci največji ugled in so jo zaradi vsakdanje potrebe tudi večinoma dobro znali, je bil njen vpliv na govorno slovenščino vendarle neznamenit. Najbolj pogosto uporabljana izposojenka iz francoščine je *madam* »gospa«. V glavnem jo uporabljajo pred imeni oseb, ki niso Slovenke, pred imeni Slovenk pa v splošnem le tedaj, če je ta bila na družbeni lestvici malo višje: npr. *madam Judita*, *madam Elvira*. Beseda *mesjé* »gospod« pa se uporablja le za neslovence, npr. *mesje Jean*, ni pa mogoče reči *mesje Janez*. Tudi besedo *madmuazel* »gospodična« običajno uporabljajo le pri tujkah. V splošni rabi tudi pri tistih, ki ne znajo francosko, pa je *mersí* »hvala« in *garáž*. — Italijanskih besed je v govorni slovenščini precej več, vendar so to v glavnem tiste, ki so jih prinesli s seboj, s svojo primorsčino, kot npr. *bira* »pivo« ali *boče* »balinanje'. Novih italijanskih sposojenk skoraj ni. — Precej manjši je delež angleščine. Tu so se uveljavile predvsem iste besede kot tudi v knjižni slovenščini, npr. *gol*, *viski* itd. — Tudi grščina ni prispevala veliko besed. Najbolj znana je *bortoqana* »pomaranča« nastala iz *tò portokállion*. Seveda pa so jo prevzeli preko arabščine in jo zato izgovarjajo običajno z nezvenečim grlnim zapornikom. Pri starejšem rodu se je še precej uporabljala beseda *eténdim* »moj gospod« (v pomenu »prosim«), nastala iz *authéntēs* in sposojena preko turščine in arabščine; vendar je danes že skoraj izginila. Vsak dan pa še uporabljajo izpeljanko *jusiefendi* »mandarina«.

Sorazmerno manj je bil govorni jezik izseljencev odporen proti vdiranju besed, ki so prišle iz govorne arabščine. Tu ločimo sposojanje celih stavkov in posameznih besed.

Še do danes je ohranjen običaj pripovedovanja določenih šal in anekdot v arabščini tudi v docela slovenski družbi.¹ *Ed dinja bard* »Hladno je« — *Enta (enti) tén?* »Kje si?« — *Lisa badri*. »Zgodaj je še« — *Má fiš* »Ni« — *Má léš* »Nič hudega zato« — *Ezzajjak?* »Kako se imaš?« — *Al hamdu lilláh* »Slava Alahu«

¹ V naslednjih primerih sem zapisal sposojenke iz arabščine poenostavljeno, zlasti še zato, ker jih večina izseljencev tako tudi izgovarja: npr. arabski emfatični soglasniki *t*, *d*, *s*, in *z* so v izgovoru običajno postali navadni slovenski *t*, *d*, *s*, in *z*. Isto velja tudi za grlne nezveneči priponnik *h*, za globoko zadnje nební nezveneči priponnik *h* in za globoko zadnjenební zveneči priponnik *g*. Iz tehničnih razlogov zaznamuje ostrivec nad samoglasnikom dolgost.

(kar lahko pomeni »dobro« ali »slabo«) — *Baláš* »Zastonj« — *‘ala túl* »Naravnost naprej«. V to skupino spada tudi psovka *Jehreb bétak*.

Posamezne izposojenke, pretežno so samostalniki, lahko razdelimo na več skupin:

1. lastna in zemljepisna imena kot *Fatima*, *Kajira*, *Masr Gedida* »Helio-polis«;

2. imena poklicev in funkcij: *farráš* »sobar«, *bauwáb* »vratar«, *kumsári* »sprevodnik«, *šajjál* »nosač«, *mudír* »ravnatelj«, *mustišár* »svetnik«, *šéh* itd.;

3. nagovori: *hadretak* »tvoja milost«, *havága* »gospod« (beseda je perzijskega izvora), *habíbi* ali *já habíbi* »Moj dragil«, *Abúna* »naš oče« (običajen nagovor za duhovnika);

4. imena sadja, rastlin, dreves in kuhinjskih predmetov: *mišmiš* »marelica«, *manga* »mango«, *batíh* »lubenica«, *fúl* »bob«, *fasulja* »fižol« (iz latinskega *phaseolus*), *‘ads* »leča«, *bangar* »pesa«, *helba* »*Trigonella foenum graecum*«, *felfel* »poper«, *sukkar* »sladkor«, *salsa* »omaka«, *tahína* (vrsta omake iz sezama), *zibib* (vrsta žganja), *šorba* »juha«, *zét* »olje«, *sikkina* »nož«, *kibrít* »vžigalice« itd.);

5. imena živali: *kelb* »pes« (samo pri zmerjanju), *humár* »osel«, *gamúsa* »bivolica«, *gazál* »gazela«, *namúsa* »komar«;

6. imena stanovanjskih predmetov in obleke: *furša* »krtača«, *fustán* »krilo«, *masía* »filter« itd.;

7. drugi samostalniki: *hafla* »svečanost, banket«, *qirš* »piaster«, *šara‘* »ulica«, *nukta* »šala«, *haššíš*, *filús* »denar«, *bahšíš* »bakšiš« (beseda je perzijskega izvora).

Pri glagolih so sposojene skoraj samo oblike v velelniku: *emši* »hodi«, *estanna* »počakaj«, *šúf* »poglej«, *rúh* »pojdi« itd.

Med deležniki se najbolj uporabljajo: *mazbút* »točen«, *mašgúl* »zaposlen, zaseden«, *mawgúd* »prisoten« (zadnja dva najbolj pri telefonskih pogovorih).

Pridevniki: *rahís*, »poceni«, *gáli* »drag«, *za‘lán* »jezen«, *šáter* »spreten«. — Predlogi: *fí* »v«, vendar samo v pomenu »je« (srbohrvatsko »ima«). — Prislovi: *ketír* »mnogo«, *giddan* »zelo«, *kií‘ája* »zadosti«, *šuwajje* »malo«, *bukra* »jutri«. — Medmeti: *já* »o«, *já salám* (vzklik začudenja), *já rét* »o da bi«, *inšá ‘lláh* »če Bog hoče«, *tajjib* »dobro«, *kuwajjis* »lepo, dobro«, *hallás* »dovolj tega«, *jalla* »pojdi«.

Teh nekaj podatkov naj bo dovolj za skromen spominski kamen egiptovski slovenščini. Bilo pa bi zelo zanimivo, če bi se kdo lotil opisa govorne slovenščine pri drugih naših izseljencih širom sveta.

Zapiski, ocene in poročila

O MOJEM JEZIKOSLOVNEM DELU

Danes sem prejel Vaše pismo¹ z dne 22. IV. in Vam takoj odgovarjam, čeprav imam v sobi tak nered, da še sebe komaj najdem, kaj šele papir in pisma. Zadnje dni so me namreč preselili čez cesto v novo stanovanje in imam vso knjižnico po tleh, vse pohištvo v neredu. Od vsega tega sem tako zbit in utrujen, da se mi komaj kaj ljubi brskati po spominih in papirjih. Sicer bom zdaj med starimi papirji našel marsikaj, kar

¹ Pisal mu je J. Toporišič, ko je pripravljal jubilejni članek Jakob Solar — sedemdesetletnik (izšel v Jis 1966, 5. št., str. 161, konec maja.) Pismo je datirano z dne 27. IV. 1963.

je bilo že davno pozabljeno in založeno, pa preden bo vse to pregledano, bo minilo nekaj časa. Kljub temu odgovarjam.²

1. Ali ni škoda papirja in truda, da pišete o tako nepomembnem človeku in delu? Kar zadeva zgodovino dela za slovenistiko (v najširšem pomenu!) v času med obema vojnama, bi bilo treba vse podatke v miru in kritično zbrati. Tu marsikaj res vem kot udeleženec in bi rad prispeval, kolikor bi mogel. V zvezi z mojo osebo sem nekaj spominov povedal že uredniku Književnega glasnika MD (Jožetu Dolencu) in bo menda te dni enkrat izšlo.³ Tam bo objavil tudi članek, ki sem mu ga dal brat že pred več kot letom dni⁴ (v zvezi s skrbjo za slovenščino; spodbodel me je članek J. Zupančiča v Naših razgledih).

2. Moja bibliografija⁵ od 1952 naprej je bore revna. Do 19. 4. 57 sploh nič /.../⁶ Po tem času sem prispeval nekaj malenkosti v JiS (to Bajec najboljše ve!) pod različnimi psevdonimi (Roš, Lokar, Koblar Miha, B. R., J. R., -a- -o-, -b -r, j- š-, J. Š., -k- -l, -o- -a- in morda še kaj).

3. Slovenska slovnica. — Ko smo 1950 končali SP, me je Ramovš prosil, naj naredim načrt za izdelovanje nove slovenske slovnice sodobnega knjižnega jezika. Pregledoval sem Breznikovo slovnico in od poglavja do poglavja sestavljal vprašanja, ki niso razčiščena in bi bilo treba zanje zbrati gradivo, da se poišče primerna rešitev. Dela do jeseni 1952 nisem dokončal, niti polovico ne (npr. ak/uzativ/ količine za nikalnico! — ki so ga slovnice 56 in 64 kratko črtale v slovn. 47). Razdelitev slovnice naj bi se premaknila od tradicionalne (glasoslovje, oblikoslovje, besedotvorje, skladnja), ker nobeno poglavje ni več res to, kar pove beseda; vsa ta terminologija je iz časa pozitivistične anatomije jezika. Anatomijo in prosekijo pa lahko uganjaš samo na mrtvaku, življenje jezika je treba kako drugače zajeti. Zato sem mislil, da bi vzeli za razdelitev: glasovne prvine, besedno gradivo, miselno vezanje. Vsa slovnica naj bi jasno kazala snovanje jezika od glagolu in samostalnika — vse druge vrste so drugotne in strežejo na obe strani. Od vsega tega je nekaj zašlo v slovnico 1956. /Z Iga/ sem poslal sestavljavcem⁷ (ki so bili z menoj v zvezi in so se hodili dogovarjat v »graščino« na Igu) poglavje predelane fonetike in besedno gradivo (mišljeno je bilo kot novo poglavje namesto oblikoslovja, pa uredniki niso sprejeli te razdelitve, zato se ponavljajo nekatere stvari še v začetku oblikoslovja). Nisem jaz vtaknil poetike v ta poglavja, to so storili brez mene. Vsa pomenska vprašanja, zlasti prenosov in poetičnih uporab, bi obsegala druga knjiga (vse: glasovne, besedotvorne, semaziološke in sintaktične posebnosti). Gradivo za slovnico sem oddal pomladi 1954 — bilo je pa marsikaj opuščeno in popravljeno. Delal sem brez kakršnih koli pomagal in knjig — klavzura. Za slovnico 1964 sploh nisem vedel, kdo in kako jo pripravlja. Dr. Bajec je bil pač pri meni, ko je dobil od založbe poziv na novo izdajo; ker nisem na izdaji podpisan (1956), nimam seveda tudi nič odločati, vendar sem bil mnenja, da je treba slovnico delati čisto na novo. Kako je potem prišlo do tega, da se je izdaje lotil dr. K/olarič/, ne vem. — Delež v vseh povojnih slovnica (47, 56, 64) je zelo različen. Leta 1945 smo na poziv založbe predložili skoraj samo nekoliko sistematično dopolnjeno slovnico za III. in IV. razred sr. šol iz l. 1940. Ker je bil tedaj rokopis zavržen, je ležal pri meni vse leto 1946 in še nekaj časa 1947. Ta čas sem uporabil za to, da sem nekatera poglavja izpopolnjeval, ker je bilo čisto golo oblikoslovje. Tako zlasti zaimek, števniki, zlasti pa prislov; tudi pri glagolu zlasti nekatera poglavja (deležnik, namenilnik, glagolnik). Tako je slovnica dobila velike oteklina, nekatere stvari so bile obdelane obsežno, druge zelo preprosto; preden sem namreč utegnil predelati ves rokopis, je prišel pogon od oblasti in tiskarne, naj rokopis takoj oddam v tiskarno.

4. Slavistično društvo je zamislil predvsem g. dr. Kolarič in mu sestavil pravila. Na slavnostnem občnem zboru⁸ je bila zgodovina nekoliko spačena. SD ni nastalo na pobudo univerze ali posameznih profesorjev; nasprotno: prav zaradi mrtvila z njihove strani se je ustanovilo. »Čitankarji«⁹ smo pogosto zabavljali nad nedelavnostjo univerze, da ne organizira dela s slavisti po službah, ko je vendar toliko potreb. Časopis JKZ¹⁰

² Na vprašanja o Solarjevem deležu pri raznih slavističnih podjetjih in delih.

³ Prim. K. G. 1966, 1—2, str. 18—21, v članku Ob izdajanju Detelovih spisov.

⁴ Naslov članka je: Ta burka je stara že tisoč let. K. G. 1966, 1—2, str. 8—13.

⁵ Zbira jo Jože Dolenc, ni je pa še izdal.

⁶ Tu je J. T. izpustil en stavek. Ulomčni oklepaj tudi na drugih mestih kaže poseg J. T. v S. besedilo.

⁷ To so seveda A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel.

⁸ Decembra 1965.

⁹ Avtorji predvojnih slovenskih čitank za gimnazijo.

¹⁰ To je seveda ČJKZ.

že leta in leta ni izšel, nihče ni budil k delu in organiziral kolektivnega zbiranja za namene, ki jih ima zdaj Inštitut/ za slovenski/ jezik/ pri SAZU. Jasno je, da nismo hoteli organizirati SD *proti* univerzi, še *mimo* nje ne, zato smo jo pritegnili v vodstvo. Časopis¹¹ je bila seveda skupna misel. Uredništvo so mi obesili, ker drugi niso hoteli sprejeti. Iskanje sodelavcev in razprav je bilo splošno kar zoprno. Šele ob Kidričevi številki se je nekoliko razgibalo sodelništvo, pa še tedaj je prišla revija v nevarnost, ker smo hoteli v isti številki omeniti tudi Grafenauerjevo 60-letnico. Razsodil je pravdo Ramovš in presekala številko na dvoje. Urejeval sem v glavnem sam in sem odgovoren za napake, v dvomnih vprašanjih sem se obračal na sodelavce. Žal ima list le malo pomembnih člankov, vendar sem prepričan, da bi se bile razmere z urejeno organizacijo dela zboljšale.

5. Najbolj moja je zamisel Cvetja. Pobudo zanj so mi dale podobne nemške in francoske izdaje najboljših domačih in tujih del. L. 1942 sem izdelal program za domačo in tujo vrsto del, ki naj bi jih zbirka obsegala. Rodila se je misel v družbi čitankarjev, ki smo se od 1930 do 1940 zbirali vsak teden v Šentvidu z izjemo let 1934 in 1935, ko smo postali »državi nevaren faktor«. Ponudili smo zbirko v založbo najprej Jugoslovanski knjigarni, ki je zalagala večino šolskih knjig, pa smo dobili z obratno pošto negativen odgovor. Tudi pri MD splošno ni šlo, šele inspektor Fr. Kotnik je kot ravnatelj MD spravil zbirko pod streho. Urejeval sem jo sam, kakor sem pač vedel in znal, sproti sem se učil in zboljševal zvezke po tem, kar sem videl drugod. Tudi tu je bila trda za sodelavce in sem imel hude ure z nekaterimi uvodi. Pa o vsem tem sem že tudi J. Dolencu marsikaj povedal. Splošno so bili s knjižnico zadovoljni. Tudi Hrvatje in Srbi so jo pohvalili.

6. SP je pač kolektivno delo. Res je bila 1950 tehnična in organizacijska teža po Ramovševi volji na mojih ramah, vendar smo predelali skupaj vse črke vsi. Največ dela so mi dali predlogi, ki sem jih že za prvo izdajo 1950 natančno obdeloval, vendar me je lovil čas, da nisem mogel vseh enako dobro in izčrpno obdelati. Večinoma so ostali tudi v zadnji izdaji, seveda z marsikakim popravkom, mojih in drugih. Pri zadnji izdaji nisem bil osebno toliko udeležen kakor pri izdaji 1950. Za uvod sem obdelal fonetiko, ki ste jo pošteno izdelali,¹² po mojem ne čisto upravičeno, zlasti ne zvočnikov. Zato je tudi K/olarič/ v slovnici to poglavje opustil in ponatisnil ono iz 1954.¹³ Zase še zmeraj mislim, da je zamisel pravilna, formulacija morda včasih nerodna. Dolgo sem mislil na odgovor in zagovor, pa nisem vedel ne kod ne kam — tako je stvar obtičala. Tudi sicer je še to in ono v glavnem moje, a dejansko je bilo vse predelano skupaj, tako da se ne da pri takem kolektivnem delu ločiti delo posameznikov. Menim pa še zdaj, da bi bilo treba posamezna gesla prej monografično obdelati, preden bi mogli dobiti dobre članke v slovnicih in pravopisih in sistematičnih delih (npr. Besedotvorje). Sam sem tako delal. Za in sem zbiral gradivo in izpisal ok. 3000 listkov iz različnih avtorjev. Kasneje sem rezultat povzel v razpravo in po tej napravil članek za SP. Nekaj podobnega sem delal še za druge članke, pa nisem utegnil ob času dokončati (npr. še, že ipd.).

7. Z zbiralnimi deli v SD smo začeli tik pred izbruhom vojne. Odločili smo se za metodično najlažje delo: zbiranje krajevnih imen v mejah tedanje banovine; imeli smo v evidenci tudi goriška in koroška imena, vendar ne uradno, da ne bi prišli v kake konflikte. Odziv je bil kar lep, le škoda je, da ga je vojna zavrla in je ostalo več ko polovico listkov na terenu. Rezultati so seveda zelo različni, ali za namen, ki mu je bilo zbiranje namenjeno (krajevni pravopisni slovar), večinoma zadovoljivo. — Še danes sem mnenja, da bi bilo treba take akcije organizirati in vpreči zlasti dijake /v/ najvišjih dveh razredih srednjih šol in akademike. Ko sem prav zadnji čas pregledoval Štrekljeve SNP, sem še jasneje opazil, da so 2/3 vsega dela opravili dijaki v teku desetletij; iz teh dijakov so se večinoma razvili vplivni kulturni delavci. To sem tudi posebej želel pokazati ob Brezniku v uvodu k novi izdaji Jezik naših časnikaarjev in pripovednikov, ki izide v založbi Obzorje pomnožena in z novim naslovom Življenje besed.

Tako. Naj bo dovolj! Povem odkrito, da mi ni od tega, da pišete o meni, ker res ni kaj pametnega povedati. Rajši zbirajte mladi rod k pridnemu delu in pustite stare, da odmrjō. Danes je sredo, če je tista »prihodnja sredo«, ki jo omenjate kot rok, nisem kriv zamude jaz, ker sem šele danes pismo prejel. Če zamuda doseže, da članka ne bo, bo opravila dobro delo. Lepo pozdravljeni!

To je prvo pisanje v novih prostorih.

J. Solar

¹¹ Namreč Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva. I. letnik je izšel l. 1938.

¹² Prim. JiS 1962-63 Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962, str. 138—143, 167—173, 206—211.

¹³ Tipkovna napaka; prav 1956.

PRIMER LINGVOSTILISTIČNE ANALIZE

Pred kratkim je docent za srbskohrvatski jezik na zagrebški filozofski fakulteti, Krunoslav Pranjić, izdal knjigo *Jezik in književno delo*.¹ Ta knjiga je med prvimi v naši znanstveni literaturi, ki se je leposlovnemu besedilu približala po nevhvaležni in težavni poti: od jezikovnih kategorij do tistega kompleksnega in zapletenega mehanizma, ki mu po navadi pravimo besedna umetnost. Ta drzni in včasih skorajda samomorilski poskus mora enako presenetiti jezikoslovca, poklicnega kritika in izkušenega slovstvenega zgodovinarja. Jezikoslovcu, ki trmasto vztraja pri popisovanju, razvrščanju, obračanju, presortiranju in ponovnem opisovanju jezikovnih kategorij, ki šolniško straši s pravopisom in slovnico, je Pranjić ponovno pokazal tudi drugo plat jezika: jezik je in obstaja kot psihogena kategorija.² Poklicnemu kritiku je nespregledljivo namignil, da sta velika kultura in posebna intuicija vsekakor nepogrešljivi, da pa še nista absolutni kvalifikans sodbe. Da sodba o leposlovnem delu včasih mora imeti tudi stvarne podatke o sredstvu, ki ga ustvarjalec hote, na pol hote ali nehoče uporabi za oblikovanje svojega umetniškega doživljanja. In ta stvarni podatek lahko poišče tam, kjer ga pri nas po navadi niso iskali: v jeziku. In končno je slovstvenemu zgodovinarju vsaj v naših razmerah ponudil malce optimizma in poguma, če se je odločil zaupati stilistični metodi. Pri iskanju metode in sistema, s katerima bi ponovno razvrstili, ovrednotili in obogatili spoznanje o leposlovnih dediščini prejšnjega in sedanjega časa, so naši slovstveni zgodovinarji optimistično poiskali nove modele, nove vsaj pri nas. Marsikateri med njimi je tako možnost zaslutil v stilističnih posegih tega ali onega avtorja (Spitzer, Kayser, ruski formalisti, itd., itd.). Toda po prvih optimističnih in obetajočih uspehih so se v takih iskanjih pokazale tudi prve razpoke in se pojavili prvi dvomi: sodba o leposlovnih stvaritvi je vse preveč slonela na majhnih podobnostih jezikovne kategorije. Če so bile točno razlagane, so take podrobnosti kljub svoji resničnosti ostale vendarle v nesorazmerju z drugimi dejstvi umetniškega besedila. Če pa so bile razložene napak ali le deloma prav, je razlaga seveda ostala brez pozitivnega dognanja. Stilistični slovstveni zgodovinarji so kaj kmalu opazili nevarnosti takega ravnanja in se ne tako redko vdali krizi, ki jih je doletela na kritični mejni črti med jezikoslovjem, slovstveno teorijo in zgodovino. Edina tolažba jim je ostala v tem, da naše jezikoslovje sploh še ni odbralo niti ponazorilo večstranskosti jezikovnih kategorij niti v prvotni obliki, tako značilni za vsak jezik posebej. In kljub takim črnim dejstvom Pranjićeva knjiga optimistično in trmasto pa tudi uspešno poskuša spet vzpostaviti najboljše lastnosti jezikovne stilistične kritike, poskuša razširiti tudi jezikoslovni prostor stilistične obravnave. Pranjić se je kot jezikoslovec po stroki z manjšim naporom gibal po zapletenem in raznovrstnem jezikovnem gradivu, lažje se je izogibal pastem tako imenovanih »očitnih dokazov«, z lažjo in včasih očarljivo lahkotnostjo je izločeval bistveno od nebitnega in dal pobude ali sklepe, ki jih je težko zavrniti. Slovstveni zgodovinar, ki je občutil shematičnost in togost stilistične razlage besedne umetnine (saj se je interpretacija pogostoma vrtela v krogu glasovnih, sozvočnih pojavov avtorjevega jezika), lahko v Pranjićevi knjigi dobi pobudo za prodor na še druga jezikovna področja. Če ga taki postopki in taka iskanja zanimajo, bo gotovo našel jezikovnostilistične (stilografske) sodbe, ki kljub morebitnim pomislekom ali predsodkom niso brez privlačnosti, brez duha in duhovitosti, brez očarljivosti.

Pa vendar je Pranjić ob svoji knjigi občutil bolj kot njegovi in naši predniki, kakšen dolžnik je naše jezikoslovje samo sebi in drugim znanostim. Skorajda nemogoče je ob tej priložnosti ne ponoviti, kako srbskohrvatska slovnica še vedno čaka na stilistični selektor, ki bi izločil vse, kar je v jeziku stilotvornega, ki bi vsaj približno ugotovil osnovne tipe: narodne, pokrajinske, nazorske, verske, zgodovinske, sociološke, pa tudi druge. Všaj za prvo rabo bi morali imeti to slovito lingvostilistično (stilografsko) slovnico (tj. sodobno stilistiko), ki bi dajala temeljna spoznanja o raznovrstnosti (tokrat stilistične) jezikovne kategorije. V nasprotnem, a pri nas zdaj običajnem primeru mora vsak ambiciozni stilistik začeti čisto od začetka. In če se hitro utruji in če ne pride niti do »d«, to gotovo ni samo njegova slabost. Do ljubiteljstva (diletantizma), skepse in krize je potem samo en korak.

¹ Jezik i književno djelo, Oglеди za lingvostilističku analizu književnih tekstova, Školska knjiga, Zagreb 1968.

² Bralca bi rad ponovno opozoril na besede o jeziku, ki sta jih izrekla npr. Petar Preradović (Jezik roda moga) in Oton Zupanić (Pismo o slovenščini na odru). V teh strastnih besedah smo pogostoma pripravljeni spregledati njihovo lucidno sporočilo.

Napake Pranjićeve knjige — v njih je Pranjić pogostoma žrtev dejanske nerazvitosti našega jezikoslovja — so v glavnem dvojne: prve izhajajo iz vsebinske raznorodnosti »Jezika i književnega djela«, druge pa iz Pranjićeve drznosti, da začenja s pravopisnimi in pravorečnimi normami srbohrvatskega knjižnega jezika, končuje pa z estetskim vrednotenjem dveh skrajno raznovrstnih in kompleksnih hrvatskih književnikov, pri A. G. Matošu in M. Krleži. Ta prostor — in to lahko ugotovi vsak nekoliko poučen poznavalec — je v resnici neizmerljiv. Gibanje v njem je mučno, težavno in naporno, popolno obvladanje pa je verjetno nemogoče. V teh mejah so napake nujne, praznine neizogibne, spodrsrljaji pa naravna posledica avtorjeve optimistične podjetnosti.

Splošnim jezikovnim opisom so namenjena poglavja Norme v jeziku, Žargon — rušenje ali bogatenje jezika, Naslonke in izgovorne enote in O pasivnih konstrukcijah. Vendar tudi v teh poglavjih Pranjić ob vsaki priložnosti omeni glavne stilotvorne možnosti, ki so jih uporabili posamezni književniki, zato je tudi ta del knjige povezan z osrednjo jezikovnostilistično idejo. Glavna slabost tega dela knjige je, da poenostavljeno razpravlja o jezikovnih pojavih, ki so bolj zapleteni, kot se zdi iz Pranjićevega komentarja. Če tak prijem izhaja iz avtorjeve želje (sicer simpatične, pa tudi potrebne), da popularizira in nekako obudi sodobne jezikovne misli pri nas, je s tem vendarle naredil krivico samemu sebi in svojim jezikovnim problemom. Pranjić se spušta še v drugo skrajnost. V poglavju o žargonu glagola *raditi* (v slengovski rabi) ni mogoče pojasnjevati takole: »*Raditi* v tem pomenu razodeva frajersko okolje... razodeva tudi določeno mentaliteto in določen pogled na svet, in že omenjeno degradacijo... Zato oni besedo, ki jo drugi, ki jo ostali uporabljajo za označevanje družbeno in individualno koristne dejavnosti — uporabljajo v docela obrnjenem, v izmaličnem pomenu: njim *raditi* pomeni varati koga, ukaniti ga« (str. 37). Tako pojasnjevanje je vendarle nekoliko pretirano. V preprost pomenski prenos (tako tipičen za pogovorni jezik) ni treba vmešavati takih pojmov, kot so družbeno in individualno koristne dejavnosti, mentaliteta, svetovni nazor ali pa degradacija človečanskih vrednot. Slengovski shr. glagol *raditi* enostavno pomeni *obrađivati* (obdelovati) v okoliščinah, ko je subjekt na absolutno močnem položaju, objekt pa popolna žrtev. Iz tega osnovnega odnosa (obdeluje se njiva, vinograd, različni predmeti) je prišlo do obdelovanja človeka. In to je verjetno vse.

V poglavju o naslonkah Pranjić navaja Antuna Barca (str. 40) in potem komentira: »Enoten izraz jugoslovenska ljudska lirika je tu razbita z vrinjeno naslonko. Toda ta razbitost je samo za oko, za uho ni, je samo v pisavi, ni v ozvočenju. Ker, pravzaprav, tisti vrinjeni je ohranjan, in še kako dobro ohranjan ritmično celoto stavka. Je tu dokaz izbranega stilnega postopka in potrditev kultiviranega jezika«. Radi bi verjeli Pranjiću, da gre za izbran stilni postopek, če ne bi šlo za običajno normo srbohrvatskega jezika, če take razvrstitve naslonk ne bi srečevali povsod, tudi v besedilih, kjer avtorjem izbran stil niti na misel ni prišel. In če Pranjić svoje ugotovitve ne bi sam ovrigel, ko je na str. 75 navajal svojega osrednjega besednega umetnika, A. G. Matoša: »Kritika je dakle proučevanje stila, a pošto je stil avtor, proučevanje autora, konstatiranje ne samo njegovih sličnosti sa drugima, nego prije svega njegove individualnosti, dakle originalnosti, je ne samo najvažniji, nego najteži posao kritike.«³ Čigava napaka je to? Pranjićeva, Matoševa ali stavčeva? Podobno npr. v poglavju o trpniku ni omenjen rezultat, čeprav je sestavni del trpnikih zvez, itd.

Druga poglavja, namenjena raziskovanju stilnih vlog posameznih jezikovnih kategorij v srbohrvatskem jeziku, so ponazorjena v glavnem s primeri iz Matoša in Krleže.⁴ Čeprav so v tem delu knjige — glede na dobre lastnosti — napake neznatne, bi brez zlobe vendarle omenil nekatere, ki jih je Pranjićeva ognjevitost zagnanost spregledala. Ponekod Pranjić brez potrebe ponavlja (npr. o fonostilistiki govori skorajda isto na str. 50, 54, 61 in 112, pa še kje; članek Proučevanje jezika in stila sodobnih pisateljev: problemi in metode; ilustracije Pranjić ponovno povzema npr. na str. 114, 116; prim. tudi str. 77—78 in 113, itd.), ponekod pa problematično definira: »Tako bi torej, glede na že omenjeno nasprotje lahko rekli, da imamo lahko za sodobnega tistega pisatelja, ki v svojem jeziku nima glasoslovnih, oblikoslovnih ali skladenskih potez, ki ga ločijo od sodobnega, standardnega jezika, če izvezamo tiste, ki jih uporablja za stilistične

³ Slovenski prevod: »Kritika je torej proučevanje stila, a ker je stil avtor, proučevanje avtorja, ugotavljanje ne samo njegovih podobnosti z drugimi, temveč predvsem njegove individualnosti, torej izvirnosti, je ne samo najvažnejše, temveč najtežje opravilo kritike.«

⁴ Suvremeni književni jezik — stvarnost različnih stilova, Proučevanje jezika i stila u suvremenih piscima: problemi i metode; ilustracije, iz Matoševe fonostilematike, Matoševe leksičke varijante (stilističke), Lingvostilistička analiza jedne Matoševe proze, Fuga Matošiana (Iz sintaktostilistike, Matoševe), Tehnika pauze kao stilski postupak, O Krležinu proznome ritmu, Tipologija stilskih postupaka.

namene» (str. 49). Toda kam bi v takem primeru postavili npr. Marina Držića? Ali pa če pogledamo še drugače: splošno znano je, da so npr. hrvatski književniki 19. stoletja pisali bolj arhaično kot njihovi vrstniki Srbi. Ali bi to pomenilo, da so srbski književniki 19. stoletja bolj sodobni kot hrvatski? Očitno ne. Saj je pri ocenjevanju »sodobnosti« in »nesodobnosti« treba upoštevati celo vrsto drugih dejstev. Na drugem mestu pa Pranjič prezre književnike, Matoševe prednike: »Ker je on prvi (tj. Matoš — V. K.) v hrvatski književnosti, ki je s svojim stilom uveljavil moderno jezikovno senzibiliteto« (str. 168). Toda tako jezikovno senzibiliteto je pokazal že Avgust Senoa leta 1865: »A moj Gljuka bježi!!« v Bliedem mjesecu (prim. Matoša, ki ga navaja Pranjič: »a odanle bježi' susjedu trgovcu«, iz leta 1899). Oba sta to sicer vzela iz ljudskega pesništva, oba sta se tudi otepala takšnih klišejev, toda verjetno je napak in nepravilno do drugih književnikov, če moderno jezikovno senzibiliteto postavimo šele na konec 19. stoletja. — V drugih definicijah je Pranjič nepopoln ali nedosleden pri navajanju vseh jezikovnih možnosti: »Predložna oblika *s* ali *sa* je v fakultativni, tj. prosti razvrstitvi v srbohrvatskem jeziku (skoraj vedno)« (str. 113). Kje je odnos (možnost) *s sestrom* — *sa sestrom*, *s zvijezdom* — *sa zvijezdom* ali pa pokrajinska razvrstitev *s* in *sa* (*sa* npr. številčno prevladuje na vzhodnem področju), itd.?

Pri bolj vnetem iskanju Pranjičevih »hib in napak« bi verjetno dobili tu in tam še kakšno. Toda zdi se, da vse skupaj ne morejo zamegliti pozitivnega vtisa, ki ga daje knjiga kot celota.

Na koncu pa naj omenim, da zbuja pozornost Pranjičev napor, da bi tudi v svoje komentatorsko besedilo spravil živahnost, nepričakovane obrte, trope in figure, besedne novotvorbe, da bi obudil arhaizme, da namenoma spreminja običajni besedni red, da vnaša tudi »prevarano pričakovanje« in »pričakovano varanje«, v pravem in prenesenem pomenu. Tu pa tam Pranjič dela iz tega celo predstavo.⁵ To je zanimiv poskus, da se iz znanstvenega besedila naredi parada duhovitosti in jezikovne domišljije.

Vatroslav Kalenič
Filozofska fakulteta Ljubljana

SVET MED MURO IN DRAVO

Skupščina Ljutomerske občine je izdala za stoletnico prvega slovenskega tabora v Ljutomeru (1868 — 1968) v založbi mariborskih Obzorij obširen zbornik Svet med Muro in Dravo. Prvotno so mislili dati knjigi naslov Prleški zbornik, a nato so mu razširili obseg na vse Slovenske gorice in sploh na slovensko ozemlje med Muro in Dravo. Strokovnjaki opisujejo to pokrajino v geološkem, zemljepisnem, narodopisnem, arheološkem, zgodovinskem, jezikoslovnem, slovstvenozgodovinskem in umetnostnozgodovinskem oziru. Nas zanimajo na tem mestu razprave o jeziku in slovstvu.

Rudolf Kolarič, rojak od Miklavža pri Ormožu, je podal na straneh 630—650 slovnico, prleškega narečja. Kakor sam pravi, je sistematsko zbiral gradivo v letih 1952 do 1960 v svojem domačem kraju, v Središču, Ormožu, pri Veliki Nédelji, pri Tomažu, na Pólenščaku, v Méretincih-Gorišnici, v Ápačah pri Kidričevem, v Ljutomeru, v Križevcih pri Ljutomeru in pri Juriju ob Ščavnici. Prezrl pa je Malo Nédeljo, vse do prve svetovne vojne zelo važno žarišče narodne zavednosti, kjer so se sosednji jezikovni vplivi le malo uveljavljali. Območje malonedelske župnije se znatno razlikuje po svojem govoru od sosednje križevske in ljutomerske župnije, ki ji je do Jugoslavije pripadala tudi sedanja cezanjevska župnija. Od vasi Rádoslavec v malonédelski župniji do Gájšovec v križovski župniji znaša razdalja komaj en kilometer, od Rádoslavec do Vogričovec v bivši ljutomerski župniji pa le kakih 300 metrov, vendar je razlika v narečju precejšnja. V Rádoslavcih in v vsej malonedelski župniji govore *Tonek, dóma, mamó* (= *imamo*), *sa veš, konj* (z nosno izgovorjavo), v križovski in ljutomerski župniji pa *Tunek, momo, ven* (= *vendar*) *znoš, kunj* (z nosno izgovorjavo).

⁵ Prava predstava so npr. naslednji stavki: »Dok je normalna i gramatički legitimna tvorba particípa pasivnog od glagola učakširiti (Matoševa leksička, aspektalna, tvorbená inovácija) — jer glagol je prijelazan (učakširiti koga, tj. staviti koga u čakšire; — ili: učakširiti se, tj. obući čakšire;) — dotle je tvorba particípa pasivnog od glagola doklatiti se antigramatem, budući glagol neprijelazan. No kako je ova devijacija od načela norme kontekstualno (beletristički) funkcionalna — »može podnijeti«. Naravno da je, devijaciju, nikako nije potrebno standardizirati, učiniti — pošto je opisana (deskribirana) da bude i propisana (preskribirana). Takva devijacija, kad je stvaralačka — dakako, dugo će još, vjerojatno, ostati potencijalni stillem. Generaliziranjem, kolektiviziranjem, normiranjem upotrebe (particip pasivni i od neprijelaznih glagola), statističkim majoriziranjem ta bi prilika samu sebe dokinula kao stilističku mogućnost« (str. 168; prim. tudi str. 185—186).

Uredil Viktor Vrbnjak. Izdala skupščina občine Ljutomer. Založba Obzorja Maribor 1968. Opremil Janez Vidic, 741 str.

Pri zaimkih ne omenja *toti, tota, toto*, ki se zelo pogosto rabijo. Dobro je opozoril, da *te, ta, to* niso členi kakor v bolgarščini, marveč kazalni zaimki. Pri glagolih navaja v prvi osebi ednine le končnico *-m* kakor v knjižni slovenščini, toda v malonedeljskem in v sosednih govorih je samo *-n*. Enako ti govori nimajo pri glagolih v prvi osebi dvojine končnic *-ma -me*, ki jih navaja Kolarič, ampak samo *-va -ve*; npr. *midva delava, medve dělave*. Glagol *hoteti* se glasi v omenjenih govorih *štěti* in pomeni v knjižnem jeziku *hoteti, šteti* in *brati*. Za tretjo osebo ednine moškega spola v deležniku na *-l* navaja pisec samo obliko *htěja*, ne pa *štěja*, ki je v omenjenih govorih edino v rabi. Ne vem, zakaj ne omenja za velelnik v prvi osebi dvojine končnic *-va, -ve* in za prvo osebo množine končnice *-mo*, npr. *hodva* (pojdiva!) *hodve!* (pojdive!), *hodmo!* (pojdimos!). Glagolnik na *-je* ima v mnogih primerih naglas na končnici: *gretje, pitje, bitje, štetje, mletje* (vse z ozkim nenaglašenim in srednjim naglašenim e); ne pa *spaje*, kakor najdemo v razpravi. Za samoglasniki se namreč obrazilo *-je* spremeni v nosno izgovorjeni *-nje*, npr. *spanje, čiščenje*. Na strani 638 pravi: »Zakaj imamo *-r* (nicor) namesto *j* (nicój), ki se tudi še rabi, ne vem.« Znano je tudi beseda *kõmer* (komaj), ki se kakor *nicor* izključno rabi v malonedeljskem govoru.

Zemljepisci doslej niso omejili prleškega ozemlja, češ da ni zemljepisna enota. To je storil Kolarič na podlagi narečja in objavil tudi zemljevid na strani 630. Po njegovih ugotovitvah govore prleško narečje v naslednjih mejah: Mura od približno Slatine Radenci do izliva Ščavnice v Muro, slovensko-medmurska meja do Drave, nato Drava do izliva Dravinje, Dravinja do Lešja, od tod čez Medvece prek Pragerskega do Rač, nato črta na vzhod prek Sentjanža na desnem bregu Drave, Vurberka na levem bregu Drave, dalje Biš ob Pesnici — Cogetinci — Slatina Radenci.

Moja malenkostna dopolnila nikakor ne morejo zmanjšati izredne vrednosti Kolaričeve študije. Zeleti je samo, da bi kmalu dobili tako temeljite obdelave še kakih slovenskih narečij.

Janko Jurančič je prispeval razpravo o kajkavskem narečju na straneh 651—660. Najprej je podal mesto kajkavščine glede na slovenščino in hrvaščino. Podobnost v govorici Prlekije in sosednjega Hrvaškega zagorja je namreč tako velika, da se na tem področju po jezikovnih merilih ne more lahko začrtati meja med slovenskim in hrvaškim jezikom. Zato so bila v preteklosti mnenja o narodni pripadnosti kajkavskega narečja različna.

Kajkavci so se sami vedno imeli za Hrvate in so živeli pod hrvaško politično oblastjo, četudi se v stari kajkavski književnosti od 16. do 19. stoletja govori o njihovem jeziku kot o »slovenskem« in o njihovi deželi kot »slovenski«. Ta izraz pa kot ostanek starih časov ni istoveten z modernim izrazom slovenski. Nato razpravlja pisec o sprejemanju besed v kajkavščino iz sosednih jezikov, pa tudi iz latinščine in turščine.

Pozornost zasluži tehtna razprava Jakoba Riglerja z naslovom Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih (na straneh 661 do 681). Pisec obravnava jezikovne vplive na štajerske rokopise in tiske do l. 1783, pa tudi vprašanje včlenitve slovenske Štajerske v skupni knjižni jezik.¹ — Janko Glazer je objavil seznam vsega rokopisnega gradiva slovenjegoriškega izvora v Študijski knjižnici v Mariboru. — Anton Slodnjak se je lotil z njemu lastno temeljitostjo in razgledanostjo slovstvene zapuščine narodnega buditelja Jakoba Košarja (1814—1846) iz Saptincev pri Juriju (Vidmu) ob Ščavnici, ki je bil v mariborski gimnaziji po šolskem uspehu tekmeč Franca Miklošiča. Slodnjak predlaga zaradi objektivnejšega ocenjevanja vzhodnoštajerske književnosti, naj bi se obravnavalo to slovstvo prve polovice 19. stoletja kot posebno poglavje slovenske slovstvene zgodovine.

Kakor glede na jezikoslovje in slovstveno zgodovino tako zasluži ta zbornik vse priznanje tudi zaradi drugih prispevkov in dela čast uredniku in založbi.

Jan Sedivý
Maribor

1. Avtor J. Rigler je opozoril uredništvo, da je v njegovi razpravi precej tiskovnih in lektorskih napak, ker kljub zahtevi ni dobil korektur. Take, ki kvarijo smisel so na naslednjih straneh in v vrsticah: 662/16 zg. neobičajen > ni običajen; 666/4 sp. štajersčine > Štajerske; 667/20 sp. znaki s in z > znaki za s in z; 668/3 zg. včasih so kajkavci > včasih s kajkavci; 669/19 zg. nekoliko pod kajkavskim vplivom > nekoliko tudi pod kajkavskim vplivom; 669/2 sp. Te obnove > Te rekonstrukcije; 670/2 zg. Pri shau je vidna > Pri shou je vidna; 670/6 zg. Krajletzva > Krajleztva; 670/9 zg. 1 a, 10 > 1 a, 1 b; 671/6 zg. priredil Gutsman > priredil najbrž Gutsman; 672/25-26 zg. spravljal Plohla v zvezo s katekizmom > spravljal v zvezo s katekizmom Plohla; 672/4 sp. Piterchom > Piterichom; 673/15 sp. dokazati.¹³⁷ > dokazati.¹³⁸; 673/4 sp. iste knjige > Knishize poboshnosti; 674/23 zg. S in ny (pod S manjka vejica); 677/9 zg. str. XLII-L > XLIX-L; 678/opomba 61 171—205 > 181—205; 678/op. 72 ponatisnil je Ilesič > ponatisnil pa Ilesič; 678/op. 82 1. c. IX > 1. c. 448; 679/op. 110 Kidrič, ZSS 146 > Datum nesiguren. Kidrič, ZSS 146; 680/op. 155 glej SJ II > glej SJ IV; 680/op. 163 c und sollen > c und zollen.

CVETKO ZAGORSKI: VSE O PIKI

Založba Obzorja v Mariboru se vse odločneje uveljavlja tudi na področju mladinske književnosti kot založnik izvirnih slovenskih novitet. Iz njene zbirke Mlada obzorja smo že prikazali Grafenauerjevega Pedenjpeda, tokrat pa je pred nami prozna zbirka Cvetka Zagorskega *Vse o Piki* (Obzorja, Maribor, 1968; Mlada obzorja 19).

Vedno smo veseli, kadar se srečamo s slovensko noviteto in ugotavljamo, da nam bogatijo otroško književnost ob Eli Perci in Branki Jurci, ki sta pri otrocih nedvomno najbolj brani pisateljici, še nekateri, ki se znajo približati otrokovemu doživljanju. Knjiga Cvetka Zagorskega *Vse o Piki* je pravzaprav obsežnejša dopolnitev njegove zbirke krajših pripovedi *Kje je medo?* (Mladinska knjiga, Ljubljana, 1967 knjižnica Čebelica 113). Medtem ko je prva knjiga predvsem prijetna zbirka anekdot, so v drugi ob anekdotah še črtice in novelice o otroku. Ta otrok je pisateljeva hčerka in prav to je nemara vzrok, da se ob posameznih zgodbah težje opredeljujemo. Gotovo je, da oče dobro pozna doživljanje lastnega otroka in preko njega tudi duševnost drugih otrok. Zato nam je Pika blizu, razumemo njene igre, njena dejanja, njene reakcije. Vendar pa je v zgodbah morda tudi zaradi uvoda preveč čutiti osebno avtorjevo prizadetost. Zagorski posveča več pozornosti podrobnostim, ki so njemu osebno posebej ljube, čeprav včasih za celotno dogajanje niso toliko pomembne. Nehote se nam vrine misel, da je knjižica *Vse o Piki* preveč zasebna zadeva. Zgodbe so napisane za otroke, vendar nekatere med njimi tako, kot jih je doživel pisatelj (oče, odrasel človek). Posamezni odstavki so morda zato zanimivejši za odraslega bralca, otroku pa povedo sorazmerno malo. Poleg prijetnih in domiselno napisanih pripovedi jih je nekaj, ki so preveč razvlečene (*Pikine pesmice*, *Majski koncert*, *Pikina planinska preizkušnja*). Včasih bi bilo primerno kakšno pripoved razdeliti vsaj na dva samostojna teksta. Tako v Pikini planinski preizkušnji srečanje s pisateljem Bevkom učinkuje prisiljeno, namreč predvsem kot spogledovanje z znanim pisateljskim imenom in s pisateljevo lastno domiselnostjo(?). Metaforika je včasih prisiljena (*Vsak shodi po svoje*), marsikdaj pa manjka za zaplet dovolj prepričljiva motivacija (tako za strah v anekdoti *Nerode*) ali pojasnilo (*Pika telefonira*: otrok zna izbrati številke, ne pozna pa svojega priimka). Pisteljeva domislica o dvojnem plačilu v črtici *Pika se vrne domov* učinkuje grobo, medtem ko je pridigo *Ali veš, Pika?* napisal nemara Stritarjev vnuk??? Tuji se nam ne zdi primerno, da bi pisatelj govoril o sebi v tretji osebi »Ob postelji je stal oče tiste štručke...« in potem skoraj ob vsaki priložnosti, kar je predvsem zaradi pojasnila *Za uvod* nenaravno in učinkuje celo nekoliko osladno.

Cvetko Zagorski je otroka najbolj pristrčno prikazal v anekdotah. V njih se je izognil preobširnemu opisovanju. V teh kratkih zgodbicah spoznamo junakinjo knjige kot sproščeno in samozavestno (*Pika ima svoj prav*, *Nespodobna kavka*), domiselno (*Pika pojde v šolo*, *In tako dalje*), čustvujočo (*Zvezdice*), *Piki je žal*), delavno (*Palčki v hiši*), otroško inzejdljivo (*Pika pometi*, *Pika pospravlja*), pravično in pogumno (*Pika je bojevita*) deklico. Tudi med daljšimi pripovedmi jih je več, iz katerih žari sproščena, vesela mladost. Naravnost trmasto domovinsko ljubezen izpoveduje Pika v črtici *Kje si najrajši?* Pristrčna je Pikina igra s punčkami, čeprav se Pika izraža včasih premalo otroško. Piko v naravi spoznamo najbolj prepričljivo ob njeni skrbi za mravlje, njen smisel za literarno oblikovanje pa v zgodbi *Trije umetniki*. Prepričljiva je tudi črtica *Hiša stotih src*, čeprav je metaforika za otrokovo doživljanje nekoliko težka. Sklepna črtica *Sonce v mestu* povzdigne celotno knjižico že kar do neke simbolne vsebine, čeprav je to simbolno vsebino v posameznih pripovedih večinoma precej težko najti.

Kakor je za otroke pisati zahtevno delo, tako tudi ni bistveno lažje predvideti, kako bodo otroci sami sprejeli njim namenjeno literarno delo. V pričujoči knjigi se bo mladi bralec seznanil s petimi člani Pikine družine, v prvi vrsti s Piko in njenim očetom, nato pa tudi z Alenko, Igorjem ter mamo, medtem ko so druge osebe izrazito epizodne. Knjiga je (po naši oceni) namenjena otrokom do desetega leta. Ta otrok bo iz uvodne pripovedi že dojel zasebniški okvir knjige, čeprav skuša pisatelj to značilnost vsaj mimogrede nekako zatajiti. Toda otroka ta okvir verjetno ne bo motil toliko, kot utegne motiti odraslega bralca. Zato otrok tudi ne bo toliko kritičen do nekaterih očetovih dejanj in pisateljevih komentarjev. Menimo pa kljub temu, da bi vse pripovedi samo pridobile, če bi avtor svojo osebno prizadetost ali nekoliko bolj prikril ali pa jo s pripovedovanjem v prvi osebi odkrito priznal.

Jezik v pripovedih Cvetka Zagorskega je korekten, marsikdaj tudi zelo lep (*Pikine pesmice*, *Sonce v mestu* in še ponekod). Slog je realističen, zato je izražanje blizu

pogovornemu jeziku, metaforika pa dokaj tradicionalna in včasih morda tudi preskopa. Verjetno je hotenje po živahnem pripovedovanju krivo, da Zagorski zelo rad uporablja sedanjik; to pa učinkuje mnogokrat monotono, medtem ko bi mogel živahnost nakazati s pogostnejšim menjavanjem preteklika in sedanjika.

Če naj prikaz zaključimo z oceno, bomo rekli, da je knjiga Vse o Piki kljub naštetim slabostim za šolarja prijetno branje, čeprav v slovensko književnost za otroke ni prinesla ničesar novega (razen morda anekdoto). Te književnosti ni obogatila s posebno kakovostjo, prispevala pa je h kolikosti. In tudi to je dovolj, da jo brez zadržkov odkritosrčno pozdravljamo.

Prijetne ilustracije in opremo je prispevala za knjigo akademska slikarka Lidija Osterc.

Borut Stražar
Sola za otroške varovalke

KDO JE ZNANSTVENI JEZIKOSLOVEC*

Znanstveni jezikoslovec (imenovan tudi jezikovni znanstvenik ali kar jezikoslovec, s tujko lingvist) je strokovnjak v jezikoslovju, tj. v sistematičnem preučevanju ustroja (= strukture) in delovanja (= funkcioniranja) jezikov. Jezikoslovca šolanje in izkušnja usposabljata za opravljanje del, kot so:

1. priprava celotnostnega opisa glasov, oblik in slovarja kakega jezika (tudi nepisanega, ki pred tem ni bil opisan);
2. primerjalno preučevanje dveh ali več jezikov za določitev njihovih medsebojnih razmerij;
3. določitev narave in obsega narečnih razlik kakega jezika;
4. preučevanje zgodovine glasov, oblik in besedišča kakega jezika;
5. razvoj splošne teorije jezikoslovja.

Dodatno k tem dejavnostim je kvalificirani jezikoslovec sposoben uporabljati jezikoslovno znanost ob praktičnih jezikoslovnih problemih, lotevajoč se — pogosto v sodelovanju s strokovnjaki z drugih področij — del, kot so naslednja:

- a) pripravljanje kontrastivne razčlenitve dveh jezikov, da bi pokazal njune podobnosti in različnosti in nanje odprl učno gradivo za to, da bi se tisti, ki znajo katerega teh jezikov, učili drugega;
 - b) pripravljanje priročnikov za učenje jezikov, oprto na jezikoslovno razčlemba;
 - c) pripravljanje tekstov za izboljšanje znanja danega jezika ali primernosti za določene vrste učenja jezikov;
 - č) razčlemba pisnega sestava kakega jezika, da se ugotovi, v kako tesnem razmerju z njim sta izgovor in slovnica; sestava pravopisa za še ne pisani jezik;
 - d) priprava gradiva za poučevanje pismenosti v kakem jeziku;
 - e) razčlemba jezika in priprava programov za strojni prevod iz enega jezika v drugega;
 - f) izdelava in vrednotenje jezikovne politike v upravi in vzgoji.
- V zadnjih letih so se jezikoslovci vse bolj lotevali dela ob predmetih, ki vključujejo tudi druge vede, npr. antropologijo (s katero se je jezikoslovje dolgo družilo in bilo z njo povezano), psihologijo, matematiko, logiko, patologijo govora in sociologijo; medstrokovna področja, kot psihojezikoslovje, sociojezikoslovje in matematično jezikoslovje, se sedaj uveljavljajo, in majhno, toda naraščajoče število jezikoslovcev so v tem strokovnjaki.

GRADIVO

POROČILO MARIBORSKE PODRUŽNICE NA OBČNEM ZBORU SDS

V minulem letu je delo mariborske podružnice obsegalo kakor prejšnja leta več področij. Na prvem mestu je bilo organiziranje predavanj in razgovorov, namenjenih strokovnemu izpopolnjevanju naših članov. Od decembra lani do konca šolskega leta smo se slavisti srečevali vsak mesec.

* To je prevod iz *Linguistic Reporterja*, feb. 1963. Objavljamo ga zato, da se vidi, kako pojmujejo jezikoslovca v Ameriki (ZDA) in kako bi ga bilo treba tudi pri nas.

19. decembra 1967 smo v dneh Kurirčkovega festivala pripravili srečanje ter razgovor z mladinskimi književniki Jugoslavije; tako smo po dveletnem premoru obnovili vsakoletna srečanja. Vabilu se je odzvalo kar 14 književnikov: Ivan Potrč, Anton Ingolič, France Filipič, Ivo Zorman, Branko Rudolf, Vladimir Gajšek; iz Hrvatske Gustav Krklec in Ratko Zvrko, iz Srbije Mirko Petrovič, iz Bosne in Hercegovine Vladimir Cerkez, Advan Hozić in Nasiha Kapidžić, iz Makedonije pa Aleksander Popovski in Vidoe Podgogorec. Razgovor je uspel tako po zanimivi problematiki, ki so jo sprožili poslušalci in književniki, kot po živahnosti in ne nazadnje po številu poslušalcev. Razveseljivo je še, da nam je uspelo pritegniti tudi mladino, predvsem študente pedagoške akademije in srednje vzgojiteljske šole, kjer se še posebej ukvarjajo z mladinsko književnostjo. — 10. 1. 1968 je imela naša podružnica občni zbor. Za uvod je spregovoril Bruno Hartman o začetkih Dramatskega društva v Mariboru. — 22. 2. je bilo predavanje Borisa Paternuja: Problem Prešernove osebnosti. — 6. 3. je govoril Fran Petre o pristopu k moderni poeziji. — 24. 4. je tekel pogovor o obeh knjigah Slovenska književnost 1945-65 (z avtorji: Paternujem, Glušičevo, Kmeclom in Koruzo, le Zadravec zaradi bolezni ni mogel priti). — 9. 5. je govoril Branko Rudolf o filozofskih tokovih v sodobni književnosti. — 27. 6. pa nas je obiskal Julius Vanovič, urednik Mlade tvorbe v Bratislavi, ter nas seznanil s sodobno slovaško književnostjo.

Odbor (15 članov, od teh 3 zastopniki iz Ptuja, Raven in Murske Sobote) se je sestel na treh sejah. Na prvi (12. 2.) smo postavili nov odbor, sestavili program dela do konca šolskega leta ter se pogovorili o izvajanju sklepov, sprejetih na občnem zboru SDS v Ljubljani, in zahtev članstva mariborske podružnice na januarskem občnem zboru. Za popularizacijo problemov, obravnavanih najprej na plenumu, nato na občnem zboru v Ljubljani, sta poskrbela Čar z objavo sklepov občnega zbora in komentarjem v mariborskem Večeru ter predsednica z daljšim intervjujem v Naših razgledih. Na drugi seji (4. 4.) smo razpravljali o stanju slovenščine v javnem življenju, sklenili, da bomo pritegovali nove člane v SD ter propagirali naša strokovna časopisa, kar smo z daljšo okrožnico tudi storili. Predsednica je odboru podrobno poročala o pogovoru z Lipužičem (udeležili so se ga še drugi zastopniki osrednjega odbora: Janez Sivec, Jože Koruza, Igor Gedrih, Joža Mahnič) ter o pogovoru predsednika in tajnika SD Krefta in Koruze s predsednikom kulturnoprosvetnega zbora Poljanškom. Osrednji odbor si je prizadeval ne samo obvestiti odločujoče forume o perečih problemih slavistov in položaju slovenščine v šolah in javnem življenju, ampak tudi doseči ugodno rešitev. Marsikaj nam je uspelo, kljub mnogim prizadevanjem pa do danes nismo mogli priti do sekretarja republiške izobraževalne skupnosti, Zajca. Na tej seji smo prevzeli tudi vse obveznosti ob odkritju spomenika Prežihovemu Vorancu ter v zvezi z obiskom tujih slavistov v Mariboru. Na zadnji seji (18. 9.) smo pripravili vse potrebno za današnje zborovanje, pregledali izvršeno delo v minulem šolskem letu ter naredili okvirni načrt za šolsko leto 1968/69.

Naša podružnica je v minulem letu štela 135 članov. Članarino smo poravnali le za 124 članov, ker jih je nekaj izstopilo, se odselilo ali umrlo, pred dnevi pa so tovariši z murskosoboškega področja sporočili, da članarine za lansko leto ne bodo plačali. Skrbimo, da so vsi člani obveščeni o naših pomembnejših akcijah: predavanja najavljammo ne samo preko časopisov Večer in Delo ter radia, ampak predvsem pisno; (vsakokrat nad 80, mnogokrat pa tudi do 140 obvestil).

Mariborska podružnica je delovala še na drugih področjih: povezava in sodelovanje s pododborom Društva slovenskih pisateljev v Mariboru, aktivno delo v Zvezi kulturnih delavcev, priprave na mariborsko kulturno revijo, ki bo ob koncu meseca zopet stekla, predvsem pa angažiranost slavistov na šolah in v osrednjem odboru pri tekmovanju pionirjev za Prežihovo bralno značko, ki so jo letos februarja prvič podelili tudi na mariborskih in okoliških šolah. 7. in 8. julija smo imeli v Mariboru v gosteh 70 tujih slavistov, udeležencev seminarja slovenskega jezika in književnosti na filozofski fakulteti v Ljubljani. Za njihovo dobro počutje so poskrbeli slavisti s pedagoške akademije v Mariboru in Urbasova in Svetelškova iz Ptuja. Predavanj v viteški dvorani v mariborskem gradu se je udeležilo tudi precej naših članov. V študijski knjižnici pa je prof. Glazer pripravil razstavo najstarejših tiskov in pomembnih rokopisov na Štajerskem, Vsak udeleženec pa je dobil faksimile Miklošičevega pisma. — Zastopniki naše podružnice so se udeležili odprtja razstave ob 60-letnici Miška Kranjca v Murski Soboti.

Povezava z osrednjim odborom SDS je bila vse leto tesna in uspešna. Sej so se udeleževali člani odbora iz Maribora redno, pa tudi pisni stiki so bili stalni. Plenuma

9. junija so se udeležili 3 naši odborniki. Se tesneje kot prejšnja leta smo se povezali z ljubljansko podružnico pisno in osebno. Po zaslugi tovarišev iz Ljubljane se je nad 20 naših članov lahko udeležilo zelo dobro organiziranega in strokovno odlično pripravljenega potovanja v Francijo.

Ob pregledu dela, ki sta nam ga naložila občna zbora v Ljubljani in Mariboru, lahko ugotovimo, da smo skušali izpolniti in uresničiti vse zahteve, naročila in želje članstva, da pa se nam ni vse posrečilo, ne vselej po naši krivdi.

Ob koncu pa še nekaj priporočil novemu odboru in podružnicam za nadaljnje delo: še naprej naj društvo skrbi za strokovni tisk; pri organiziranju predavanj naj bo več povezave podružnic z osrednjim odborom ter podružnic med seboj; skrb za enotno obravnavanje slavistov na šolah naj ne preneha; prav tako ne skrb za slovenščino v šolah in v javnem življenju; slavisti naj bodo pobudniki in izvrševalci povezave z zamejskimi Slovenci.

*Mira Medved
Pedagoška akademija Maribor*

POROČILO O DELU LJUBLJANSKE PODRUŽNICE SD

Delo ljubljanske podružnice SD zaobjema čas od 3. jan. 1968, ko je bil občni zbor podružnice, pa do 10. septembra. V tem obdobju je imel odbor šest sej, odborniki pa so se udeležili plenarne seje vseh slavističnih podružnic v Ljubljani. Na podružničnih sejah so obravnavali skupne splošnoslavistične zadeve ter notranja vprašanja, v skladu z možnostmi so se odborniki potrudili uresničiti vse tisto, kar je bilo v njihovi moči. Znova se je izkazalo, da je mogoče uspešno izvrševati dolžnosti le tedaj, kadar je odbor funkcionalen, zato večina stalno sodelujočih odbornikov zasluži pohvalo za sodelovanje in opravljeno delo.

Na jezikovnem področju je bilo delo razvejano v več smeri:

Člani podružnice so pretresli učni načrt za slovenščino na srednjih strokovnih šolah. Soglasno so ugotovili, da je načrt sestavljen za štiri ure tedenskega pouka in bi se bilo treba še nadalje truditi, da bi te šole dobile toliko ur. To je za strokovno usmerjeno šolo tem bolj pomembno, ker je slovenščina med redkimi predmeti, ki omogoča nazorsko, socialno in estetsko oblikovanje mladega človeka. Vso skrb bi morali posvetiti omiki pisanega in ustnega izražanja. Ne glede na to, da posamezne strokovne srednje šole v Ljubljani še niso uradno prejele novega učnega načrta, pa se z letošnjim šolskim letom že ravnavajo po njem v prvih letnikih. Pri tem pa bo nujno treba upoštevati, da imajo te šole le tri ure slovenščine tedensko.

Zamisel o obravnavanju aktualnih vprašanj slovenščine v javni rabi pri RTV je treba uresničiti še letos. Kakor je RTV — Ljubljana poprej pokazala relativno neza-interesiranost za to, pa je po razgovorih s tov. Jovito Podgornikovo prišlo do razumevajočega soglasja, da bi taka oddaja vendarle bila. Posamezni slavisti so prispevali nekaj gradiva, kar pa še ne zadošča za temeljito pripravljeno oddajo.

Razgovor o izkušnjah pri jezikovnem pouku na gimnazijah s šolniki ljubljanskega področja je bil prestavljen na drugo polovico tega meseca, ker je bil J. Sivec vojaško in službeno odsoten. Nujno pa je, da vodi razgovor nekdo, ki nadrobno pozna gimnazijsko delo, zlasti jezikovno vsebino, obseg in kakovost pouka slovenščine.

Ljubljanska podružnica je vključila v Slavistično društvo 16 študentov, kar pomeni začetni korak pri vključevanju bodočih slavistov v strokovno organizacijo. Študenti so enakopravni člani Slavističnega društva, plačajo pa polovično članarino. Poleg lastnih literarnih nastopov smemo pričakovati, da bodo sprostili aktivne sile med sovrstniki in v okviru društva. Njihov zastopnik se udeležuje sej podružnice.

Od občnega zbora dalje je ljubljanska podružnica organizirala 5 predavanj: 7. II. 1968, Boris Paternu — Problem Prešernove osebnosti, 21. II. 1968, Razgovor o Književnosti 1945—1965 (sodelovali: B. Paternu, F. Zadravec, Matjaž Kmecl, Jože Koruza), 20. III. 1968, Marja Boršnik — Problem strukture moderne I, 27. III. 1968, ista — Problem strukture moderne II, 17. IV. 1968, Razgovor o knjižni zbirki Kondor (vodil ga je Uroš Kraigher). 29. maja je ljubljanska podružnica organizirala tudi dijaški recital iz Kosovelovih Integralov v Vegovi 4.

Ljubljanska podružnica je prejšnja leta priredila mnogo več strokovnih predavanj kot letos. Vzrok za tako nizko število ni ne v organizaciji ne pri predavanjih, marveč v denarnih sredstvih. Poprejšnja leta je vsa predavanja gmotno poravnal Zavod za prosv. pedag. službo Ljublj., ker pač strokovna predavanja sodijo k strokovnemu izpopolnjevanju. Letos je padlo to breme na podružnico, zato s predavanji ni bilo

mogoče preseči gmotne revščine podružniške blagajne. Pred tremi dnevi je podružnica z veseljem sprejela 500 N-din iz osrednje blagajne SDS, kar bo zadostovalo za pet predavanj, če ostanemo pri starih honorarjih. Podružnica se je obrnila na SZDL, obetajoč si gmotno pomoč za strokovna predavanja, toda doslej ni bilo nobenega odziva. Spričo tega, da se ljubljanska podružnica ne more vključiti v kulturno povezano dejavnost, kakor morda druge podružnice, ki ob tem uživajo gmotno podporo, je treba priznati, da je ljubljanska podružnica v posebnem položaju in lahko predavateljsko zaobjame le slaviste. Odbornikom je v mislih, kako trajno rešiti ta problem, sicer preti ljubljanski podružnici, da zamre ena njenih pglavitnih dejavnosti.

V okviru podružnice še vedno traja akcija za pocenitev knjig (vsaj strokovnih in slovstvenih) za člane SD pri DZS. To nalogo pa bo moral poskusiti uresničiti bodoči odbor SDS pri vseh slovenskih založbah. Prve pocenitve smo bili deležni pri Slovenskem biografskem leksikonu.

Notranjih poučnih izletov letos ni bilo. Ta pomanjkljivost se da delno opravičiti z dejstvom, da je prišlo do časovne neskladnosti med šolniki in tistimi, ki bi morali izlet voditi. Podružnica pa namerava obiskati Vrhniko, kjer bi počastili petdesetletnico smrti Ivana Cankarja.

Letošnji zunanji poučni izlet je bil avgusta v Francijo (predvsem v Pariz). Zahteval je dosti priprav in organizacijskega dela. Strokovno ga je vodila romanistka Marija Saje. Izlet je vodila z izredno požrtvovalnostjo in poznavanjem in nam predavala. Umetnostna zgodovinarica Milena Kožuh je razlagala umetnostnozgodovinske zanimivosti. Joža Mahnič pa je pripravil literarnozgodovinski pregled slovensko-francoskih in francosko-slovenskih umetniških stikov. Razlage pa nismo bili deležni le tam, kjer smo dlje časa ostali, marveč povsod spotoma; zaradi zelo bogatega programa je letošnji poučni izlet zahteval veliko več naporov sodelujočih. Udeležilo se ga je 74 ljudi, povčini slavistov iz Ljubljane, Maribora, Kranja, Murske Sobote, Celja, Ptuja. Ljubljanska podružnica pripravlja v kratkem večer diapozitivov, kjer bomo obudili doživetja tega bogatega in zelo uspelega izleta. Za prihodnje leto pa se obeta strokovni izlet Po poteh slovenske in hrvaške protestantike v Nemčiji.

Ljubljanska podružnica se je odločila, da bo pričela knjižno nabiralno akcijo (novih in dobro ohranjenih knjig) za zamejske Slovence. O zbiranju slovenskih knjig velja razmisliti, saj bi kazalo, da bi tako zamisel podprle tudi druge podružnice.

Ko zaključujem poročilo, bi povedal, da nekateri navedenih problemov zahtevajo trajno skrb slavistov. Potrebna je večja povezava, v okviru podružnic in osrednjega odbora funkcionalno delo, kar pomeni, da naj vsak odbornik opravi kako konkretno delo. Predlagam tudi, da bi volili osrednji odbor in podružnične odbore za dve leti.

Igor Gedrih
Teh. srednja šola Ljubljana

V OCENO SMO PREJELI

Travaux linguistique de Prague, 3. Études structurales dédiées au VIe congrès des slavistes. Academia Prague 1968. 300 str.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Nova vrsta, 4. (XXXIX.) letnik, 1968. Založba Obzorja Maribor. 306 str.

Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, 11. Ljubljana 1968. 170 str.

Branko Gavella, Igralec in gledališče. Knjižnica mestnega gledališča ljubljanskega, 42. 168 str.

Srečanja. Lirika in grafika — Koroška-Slovenija. Zbrala in uredila Hans Jörg Hansely in Jože Šmit. Založba Obzorja Maribor, 1968. 142 str.

Leopold Suhodolčan, Pikapolonček. Mlada obzorja, 20. Založila Obzorja Maribor, 1968. 38 str.

Sovetskoje slavanovedenie. 5/1968.

PROSIMO CENJENE NAROČNIKE,
DA PORAVNAJO NAROČNINO!